

MOLDOVAI Magyarország

Gazeta Ceangăilor Maghiari din Moldova

2018. Nyár

ÚJ SOROZAT XXVIII. ÉVF. 2. SZÁM (313.)

Tartalomjegyzék

Lapszámunk szerzői

Mikor lián vótam.....	3
HALÁSZ PÉTER: „Ninc ki gondot üszeljen ránk...”	4
HALÁSZ PÉTER: „N-avem cine să ne îngrijească...”	9
MIRK SZIDÓNIA-KATA: Látogatóban Bogdánfalván	14
PETRES LÁSZLÓ: Bogdánfalva helynevei	20
PETRES LÁSZLÓ: A hetedik Baka András!	24
HALÁSZ PÉTER: „Magyar költők hol vótatok...?”	26
SÁNTHA ATTILA: A Magyar Királyság 14. századi, Kárpátokon kívüli területeiről II.	28

HALÁSZ PÉTER
(1939, Budapest) néprajzkutató,
Gyimesközéplek

MIRK SZIDÓNIA-KATA
(1973, Csíkszereda) néprajzkutató,
Csíkszereda

PETRES LÁSZLÓ
(1975, Újtusnád) magyartanár,
Lujzikalagor

SÁNTHA ATTILA
(1968, Kézdivásárhely) író, költő, szer-
kesztő, Kézdivásárhely

Kiadja a SZÉKELYFÖLD ALAPÍTVÁNY
A kiadásért felel: FERENCZES ISTVÁN elnök

Felelős szerkesztő: MIRK SZIDÓNIA-KATA
Munkatársak: BARTHA GYÖRGY, HALÁSZ PÉTER, IANCU LAURA,
OLÁH-GÁL ELVIRA
Korrektor: FERENCZ S. CSILLA
Grafikai szerkesztő, fotós: ÁDÁM GYULA
Tördelőszerkesztő: BODOR ZSOLT

Készült a Pro-Print Könyvkiadó digitális nyomdájában.
Tel.: +40 266 314 257 • Csíkszereda, Nagyrét u. 22. szám

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. szám,
tel.: +40-266-311026 e-mail: moldvaimagyarsag@gmail.com

Internetes elérhetőség: www.hargitakiado.ro

A lap ára: 5 RON. Előfizetési díj: belföldieknek egy évre 20 RON, kül-
földieknek egy évre 35 RON.

Előfizetni a szerkesztőségben vagy postai utalvánnyal lehet, amelyet
a szerkesztőség címére, ANTAL MARGIT nevére kérünk postázni.
Bankszámla: Fundația Székelyföld BCR Miercurea Ciuc, Sucursala Harghita
Lejzámla (cont lei): RO10RNCB0152042365850001
Valutaszámla (cont valută): RO26RNCB0152042365850004
Folyóiratunk Magyarországon megrendelhető a Magyar Napló szerkesz-
tőségében (1092 Budapest, Ferenc körút 14. I. em. 5. Tel: 003614136672)

TÁMOGATÓINK

Felföldi Elek – Budapest
Fodor Albert – New York
Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár

Mikor lián vótam...

Mikor lián* vótam :/
Szabad madár vótam. :/

Ha régvel elmentem, :/
Eszte visszajöttem, :/

Csak anyám azt mondta: :/
Feküdjél le lyányom :/

Te lyánti* ágyadba,
Te lyánti* ágyadba,
Tedd le *je* fejedet,
Te lyánti párnádra!

De hogy eladódtam* , :/
Fogott madár vótam. :/

Ha régvel elmentem, :/
Mindjá visszajöttem, :/

Sz ugyisz azt kérdezték: :/
Hova jártál lyányom? :/

Én isz azt feleltem: :/
Porondosz* víz martján* :/

Felnőtt egy szép zöld ág,
Felnőtt egy szép zöld ág,
Harminchárom ágán
Harminchárom madár.

Ki kékbe, ki ződbe, :/
Ki földig vöröszbe. :/

Csak az én édesim :/
Talpig fetekébe. :/

**lián = leánykorombeli*
**lyánti = leánykorombeli*
**eladódtam = férjhez adtak*
**porond = fövény, homok*
**mart = part*

„Ninc ki gondot üszeljen ránk..”

Bogdánfalva hagyományos értékei

Bogdánfalváról szólva mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, hogy melyikről is van szó, mert a Moldvai Fejedelemség egyik alapítójaként számon tartott Bogdán vajdáról utóbb több települést is elneveztek. Így ismerünk Bogdănești-et Bákótól északkeletre, aztán Bogdanát Onyesttől délkeletre. Az itt bemutatott Bogdánfalva azonban mindezeknél régebbi és Bákótól délre esik, alig 8 kilométerre, a Szeret és a Beszterce folyók találkozásánál. Románul hol Bogdănești-nek, hol Valea Seacănek nevezik.

Ha Moldvában valamely faluról, községről azt mondjuk, hogy „igen régi”, az általában azt jelenti, hogy a fejedelemség alapítása idején, a XIV. században jöhetett létre. Tudjuk, hogy Bogdánfalvát és Forrófalvát a Magyarországról és Csehországból 1420-ban elűzött magyar husziták alapították,¹ tehát Moldva legrégebbi, ma is lakott települései közé tartoznak. A husziták a XV. század elején, Csehországban kibontakozó protestáns vallási irányzat korai követői voltak, akik Jan Hus cseh prédikátor tanait követve szembekerültek a római katolikus egyházzal. Emiatt Hust megégették, híveinek egy része elmenekült, kisebb csoportjuk Moldvába is eljutott, ahol aztán a katolikus egyház visszatérítette őket katolikusnak. A bogdánfalvi szájhagyomány azonban úgy tudja, hogy „*az urak hozatták dologra a népet Magyarföldről, s aki több erdőt tudott pusztítani, az kapott házhelyet, szőlőhelyet*”. Valószínűleg mindkét forrásban van igazság, hiszen a település az elmúlt fél évezred során többször is elpusztult, majd újjáépült. Bogdánfalva lakói eredetileg részesek, vagyis szabadparasztok voltak.

A következő századokban a település magyar lakosságát jelentősen megtizedelték a háborúk, a járványok és az éhínségek, volt olyan esztendő, mint például az 1640-es, amikor mindössze 3 házat számoltak, de elmenekült lakossága vissza-visszatért, vagy a környékbeli katolikus falvakból újra benépesült. 1646-ban ide is ellátogatott Marcus Bandinus, Moldva római katolikus püspöke, aki gondosan feljegyezte, hogy hol mit tapasztalt. Így leírta, hogy ottjártakor a falunak nem volt temploma, a hívek a szomszédos Forrófalvára látogattak misét hallgatni. „A gyermekekkel együtt 55 magyar lakja, s bőviben vannak bornak, gabonának...” – olvassuk a püspök beszámolójában. Felsorolja továbbá a családok neveit is, úgymint *Balas, Berci, Bor, Farkas, Görbe, Kántor, Kozár, Kozokár, Lázár, Máténé, Onyik, Szitár, Tazlai, Tankó*. 1661-ben azonban már saját kápolnájuk volt, lakói a magyar nyelvet használták, papjuk magyarul prédikált, saját iskolamestert és

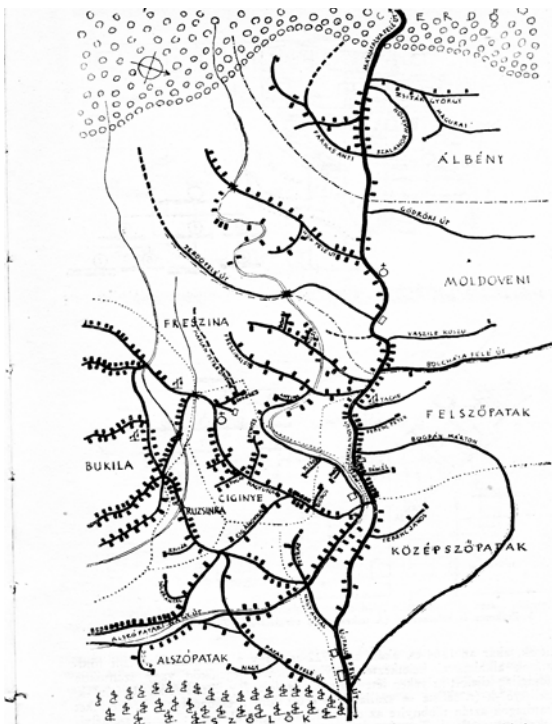
harangozót tartottak, magyarul olvasták az evangéliumot és tanították a gyermekeket.² Később Bogdánfalva elvesztette szabadparaszti kiváltságát, mert a XVI. század végén Petru Șchipotul fejedelem (Sánta Péter) megszorultában „néhány jó loért” eladta a falut egy Pacs nevű országbírónak, aki hamar továbbadta, s ez így ment mindaddig, amíg aztán a XIX. század elejére Constantin Palade főkapitány birtokába került.³

Bogdánfalva a XVIII. század végéig egyházilag hol Bákó, hol Forrófalva filiája volt, csak 1778-ban lett önálló plébánia.⁴ Amikor a madéfalvi veszedelemből Moldvába menekült székelyeket elkísérő Zöld Péter 1781-ben megírja jelentését Batthyány Ignác erdélyi püspöknek, a szűkszávúan bemutatott katolikus plébániák között hetedikként megemlíti Bogdánfalvát, öt leányegyházával: *Szöllőshegy, Sósptak, Újhegy, Valiszaka, Alsó-Fund*.⁵ A moldvai katolikus misszió 1851-ben megjelent *Schematismusa* közölte a plébániák által használt hivatalos nyelvet, mely szerint a 22 plébánia közül 16-ban, köztük Bogdánfalván, magyar volt az egyházi szolgálat nyelve.

Akkoriban járt itt egy tudós, német nyelvészprofesszor Lipcséből, bizonyos Gustav Weigand (1860–1930), aki a különböző balkáni népek – így a románok – nyelvével foglalkozva a moldvai csángómagyarok között, Bogdánfalván is kutakodott. Ottjártakor, a XIX–XX. század fordulóján megállapíthatta, hogy Bogdánfalva magyar lakosságának körébe „a legkevésbé hatolt be a román nyelv használata.”⁶ A nyelvészek szerint Bogdánfalva lakossága eredetileg az úgynevezett „déli-csángó nyelvjárást” beszélte, aminek jellemzője volt, hogy *s* helyett *sz*-et, *cs* helyett *c*-t ejtettek. De a XX. századra már érződött a XIX. század során nagyobb számban érkezett székely bevándorlók nyelvi hatása.

Bogdánfalva Kós Károly kolozsvári néprajzkutató szerint történelmileg kisebb településegységekből, úgynevezett *katunokból*⁷ alakult, amik azonban nem azonosak az alföldi tanyákkal, talán inkább a tanyabokrokhoz hasonlíthatók. Mai állapotukban is emlékeztetnek az egykori nemzeti, telekcsopartos, zsákutcás formákhoz, és a közös utcák az eredeti tulajdonosokról kapták a nevüket, mint például *Alsóptak, Felsőptak, Ruzsinka, Domok, Ciginye, Bukila*, valamint a *Nagyok, a Petrások, a Kicsidek* vagy a *Fenyős Mihály ulucája*.⁸ A falu jelentős szőlőterületekkel rendelkezett, legjobb szántóföldjei pedig a Szeret-terének nevezett Mezőségen voltak találhatóak. De szántóföldjeinek nagy részét a XX. század második felében a Szeretből felduz-

zasztott tó lepte el, a kollektívben művelt szőlők egy részét pedig az emberektől elvett helyeken telepítették, amit 1990 után kivágtak, és a helyet ismét szántóként használják. A szabadparaszti múlt emlékét láthatjuk abban, hogy a falu legelőjének – *szuhátjának* – használata a kollektivizálás előtt a közösségi tulajdon emlékét őrizte. Minden gazdának volt benne tulajdonrésze, de az nem konkrét, kimért terület volt, hanem egy eszmei – kb. 30 rúd (prezsina), tehát jó félhektárnyi – területet jelentett, amire két marhát hajthatott ki, erre volt joga. Ez a tulajdonlási forma a Moldvában egyébként ritka legelőbirtokossági rend szerint szabályozta az etetőhelyek használatát, és lehetővé tette, hogy a falu szarvasmarháit a máshol szokásos, egyenkénti, családonkénti etetés helyett a célszerűbb közös csordában, közös pásztorral legeltessék. Ez az eszmei „legeltetési jog” egyébként örökölhető és értékesíthető is volt. A kollektivizáláskor – mint a paraszti rend minden célszerű eleme – ez is megszűnt, de azóta talán akadt néhány értelmes ember, aki már újjászervezte.

Bogdánfalva településszerkezete: jól felismerhetők a hagyományos zsákutcás, csoportos településszerű falurészek és az erdő felé keletkezett újabb településrészek (Kós 1981, 19.)

Az „első verekedés” után a háborúban résztvevőknek jutalmul földet és házhelyeket osztottak a falutól keletre eső részeken. Az így keletkezett új falurészt először Ferdinándnak nevezték. Állítólag 1922. december 21–22-én Dumitru Condopol bojár udvarában a falubeliek és Neumann Péter páter, valamint a bojár birtok adminisztrációja vetette föl az új falu létrehozásának gondolatát. 363 házhelyet mértek ki, és 1923-ban Bogdánfalvából ide költözött 70 család. Temploma fatalpakon állt, zsindeyes és vályogfalú volt, s 1925 októberében fejezték be, Jézus Szent Szíve tiszteletére szentelték.⁹ Az új település lakossága folya-

matosan gyarapodott, egyrészt születésekből, másrészt a környékbeli falvakból való bevándorlással – különösen az 1950–1960-as években, a kollektivizálás következtében földjüktől menekülőkből – innen ugyanis közelebb érték a bákói munkahelyeket.

A „másodszeri verekedés” után „elváltották” a nevet, mert „*a kommunisztok haraguttak Ferdinánd királyra, s elnevezték Nikoláj Balcseszkunak.*” 1970-ben pedig, amikor Bogdánfalva felső részében, Albényben *futtak a hegyek* – vagyis földcsuszamlás volt –, még vagy hatvan gazda költözött le Nicolae Bălcescuba.

Bogdánfalva katolikus híveinek számára a következő adatokat ismerjük: 1641: 50, 1692: 79, 1761: 248, 1800: 1148, 1851: 1512, 1898: 2423, 1930: 3927, 1985: 3725, 1996: 2837, 2009: 2458. Első temploma valószínűleg az 1600-as évek elején épült, Szűz Mária születése tiszteletére, majd 1888–1889-ben átépítették. Újabb templomot 1843-ban emeltek, majd az 1850-es években restauráltatták, 1888–89-ben pedig szinte teljesen átalakították. Később a Florest nevű falurészen is létesült egy templom, a legújabb pedig 1984-ben készült el. A templom előtt álló kereszt felirata: „KRISZTUST A MEGFESZÍTETTET JERTEK IMÁDJUK”.¹⁰ A templomban levő kb. 80 kg-os harang felirata: „BOGDÁNFALVA 1789”.¹¹ A falu határában, a Borzos nevű dombon is van egy kápolna, amit az itt szolgált *Petrus Matthias Neumann* esperes építtetett. Ez a páter mintaképe volt a híveit önzetlenül szolgáló lelképásztornak, német létére megtanulta a rábizott hívek anyanyelvét, hogy azon szolgálhassa vallási életüket. Meg is állapította róla a nála járt Veress Sándor, hogy „az egyházával is kijön, de a népet is szereti (az is őt; még a harmadik faluból is hozzá mennek gyónni, mert magyarul gyóntat), nem vadítja el a népet templomtól, a *'dicsértessékre'* *'mindörökkével'* felel”.¹² Ő adta föl az utolsó kenetet a szomszédos Klézsén meggyilkolt Petrás Incze Jánosnak. Azonban a csángók elrománosítására törekvő jászvásári klérus vezetői 1929-ben eltiltották hívei anyanyelvű szolgálatától, ezért a balcseszku-i temetőben épített kis fakápolnában gyóntatta a hozzá fordulókat, míg ezt is meg nem tiltották neki.¹³ Ezt a kiváló embert Kovács György publicista, elvakult antiklerikalizmusában, később nem átalotta a nép ellenségeként gyalázní.¹⁴ Pedig megérdemelné, hogy barátjához, Petrás Inczéhez hasonlóan emléktáblával tisztelegjen előtte az utókor. „*Nagy szent páter volt*” – mondta róla a klézsei Farkas Márton bácsi.

Bogdánfalva tíz kisebb településrészből formálódott, először háromezres községgé, aztán kibocsájtott falvakkal (Balcseszku-Újfalú, Láruga, Trunk) körülvett etnikai központtá, amitől Bălcescu az 1980-as években már átvette a községközponti rangot. A tíz falurész neve: *Alsópatak*, *Középsőpatak*, *Felsőpatak*, *Florest*, *Bukila*, *Ruszinka*, *Ciginye*, *Freszina*, *Moldovény*, *Albény*. A két utóbbi, a falu legfelső, legkésőbbben betelepült része ortodox román lakosságú,¹⁵ de a település túlnyomó része római katolikus

Tilolás Fotó: Kós Károly, 1964. KJNT fotóarchívuma

vallású és magyar nyelvű. Tánczos Vilmos szerint 1996-ban összesen 3125 lakos volt, 91%-uk katolikus, akiknek 85%-a ismerte, 70%-a pedig értette a magyar nyelvet. 2009-ben azonban már csak 2728 volt a település lélekszáma. A jelentős népességszám-csökkenés abból adódhatott, hogy folytatódott az átköltözés a Bákóhoz közelebb eső Balcsesz-kuba, a két falu népességének összege ugyanis 1996 és 2009 között gyakorlatilag nem változott: 6837, illetve 6821 volt. Ezekkel az arányszámokkal azonban Bogdánfalva nem áll rosszabbul a nyelvvesztés tekintetében, mint a környező csángó falvak (Szekatura, Balcseszku, Trunk, Diószén, Nagypatak) átlaga.

1892-ben a községben 1219 hektár volt a megművelt földterület, a családok száma pedig 750. A művelt területnek azonban csak a kisebbik fele, mintegy 967 hektár volt a parasztok tulajdonában, a többit egy Schönborg-Waldenburg Lucia nevű hercegnőtől bérelték, akinek volt itt egy 1510 hektáros birtoka.¹⁶

Egy-egy családra tehát alig két és fél hektár saját és bérelt terület jutott, s ebben benne volt a kaszáló is. Nem csoda tehát, ha az előző századforduló után Bogdánfalván is feszültté vált a szociális helyzet, s 1907-ben a moldvai parasztfelkelés idején a faluban több száz fős tömeg követelte a földosztást. Neumann páter megpróbálta lecsillapítani az elkeseredett embereket, de végül is a katonaság verte szét őket. A román adminisztráció ezeket a szociális ellentéteket is a magyar nemzetiség helyzetének súlyosbítására használta fel, mert „ettől kezdve nem volt szabad magyarul beszélni a primariján”, vagyis az előljáráson.¹⁷

Bogdánfalva Klézse mellett talán a legismertebb és legjobban kutató csángó település. Ha nem is mindig emlegették a nevét, jó néhány néprajz-, nyelvjárás- és népzene kutató gyűjtött és kutatót itt, sokszor úgy, hogy általában „a moldvai csángók”-ról szóló adataik elsősorban Bogdánfalvára vonatkoznak. Ilyen – a teljesség igénye nélkül – Veress Sándor 1930. évi népzene gyűjtése, aki számos csángó településen megfordulva talán Bogdánfalván érezte magát a legjobban. Naplójában legalábbis azt jegyezte föl

július 31-én, hogy „Megfigyelésem mellett, hogy a bogdánfalviak szívesebbek, közlékenyebbek, mint a másik két [Klészse, Forrófalva] falubeliek...” A továbbiakat is érdemes idézni naplója Bogdánfalván készült részleteiből:

„VII. 28. hétfő

2 órai szekerezés után reggel 9-kor beállítottam a bogdánfalvi primárhoz, Balán Antal uramhoz. Elment Bákóba deszkát venni, de azért a felesége megengedi, hogy bejöjsek (ez itt nagy szó, mert errefelé az a szokás, hogy a feleség az ura távollétében nem engedhet be idegent a házba). Majd este, ha az „emberé” hazajön, beszélök vele. (...) Este megjön a gazda, és nagy szíveséggel lát, jó borral – az első jóval erre jártamba. Sokkal kedvesebb, vendégszeretőbb, szívesebb embereknek néznek ki, mint akikkel eddig találkoztam, majd elválik, mint lesz tovább.

VII. 30. szerda

A Forrófalvától 3 km-re levő Bogdánfalván egyszerre az „sz”-ező, „c”-ző dialektusba kerültem, mintha egészen más vidéken járnék. És itt már kissé jobban is élnek. (...) Mennyivel szívesebben énekelnek itt, mint az előző falvakban. Eddig még minden nap dolgozhattam velük és undok üzletet sem csinálnak belőle. Este jönnek ide a bíróhoz, és örülnek, ha leveszek egy nótát, szívesen adják (...), remélem, megkapom az ígért furulyás (sültüs) embereket, meg jó dalos lányokat.

VIII. 1. péntek

Délután eljön az ígért furulyás, de nem tud semmit, csak éppen mutatónak vettem fel két nótát. Úgy látom, itt a nálunk ismert parasztmuzsikások nincsenek. A tánchoz román cigányok húzzák, csak román nótát tudva. A pásztorok „csobánok” szintén románok, mint mondják, szépen „sültülnek” (furulyálnak), de megint csak románul.

Fotó: Kós Károly, 1964. KJNT fotóarchívuma

Az egyetlen, kiről hallottam, a nagypataki Csatika, de az, bár háromszor kerestem a házában, nem jött el még bor, pénz reményében sem. Bezzeg énekelnek itt szívesen, nem kívánnak érte órabért, büszkék, ha felveszek valamit.

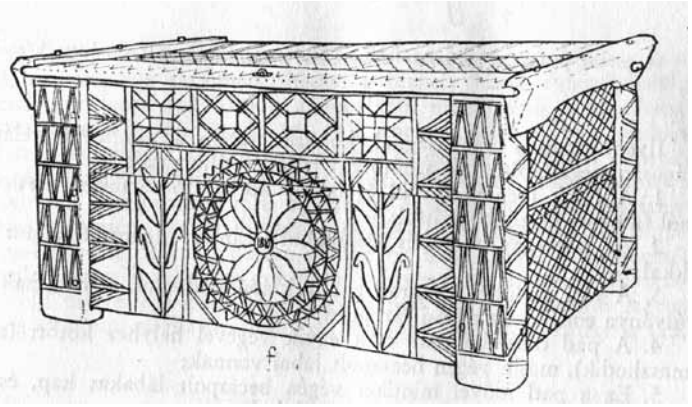
VIII. 2. szombat

(...) Vecsernye után búcsú meg tánc, de én itthon maradok, mert várom a beígért énekes lányokat. Jönnek is, mert Patrás kisbíró uram összeverbuválta őket, bár nagy szégyenkezések után, sok szép nótát veszek fel. Érdekes, hogy itt a fiatal lányok között még mennyire él nemcsak a régi stílus, de főleg a régi stílus előadásmódja, technikája. Éneklési módjuk tele van cifrázatokkal, melizmákkal, csúszásokkal és akár ha nyolc-tizen éneklis is, pontosan mondják. (...) Miután a lányok elmentek, meghívtam a férfinépet (a bírót, Patrás kisbíró, Patrás János szekeres gazdát, Kozsán Józsit, Török János „bíró”, Kata Mihály jegyzőbíró) viszonzásul részben fáradozásuknak, részben szép éneklésüknek, néhány pohár sörré a kocsmába...

VIII. 10. vasárnap

A bogdánfalvi pap, pater Abescu 9-10 között tart misét. Ő még engedi magyarul énekelni és imádkozni a népet, de nagyon félnek, hogy mi lesz, ha elmegy, mert már öregcske, majd küldenek helyébe egy olyat, mint a forrófalvi. Nagy emiatt mindenfelé az elkeseredés, hiszen itt a vallás jelent mindent: lelki és szellemi életet, felüdülést az egész heti robot után, és tényleg nagyon közel vannak az Istenhez. Alig érünk haza, jön az egyik falubeli főember, hogy hallotta, hogy én már holnap elutazom, és meg szeretne kérni, nem tudnék én az érdekükben valamit tenni, hogy ők errefelé végre magyar papokat kapjanak. Ők azt hiszik, hogy az állam nem oka annak, hogy papjaik így üldözik a nyelvüket, hiszen nincs törvény, amelyik ezt kimondaná, ez csak a püspök és a papok műve, és így talán a pápa, ha valaki feltárná előtte a csángók vallási helyzetét, tudna valamit tenni! Próbáltam megmagyarázni nekik, hogy igaz, nincs olyan törvény, amelyik tiltaná a nyelvüket, de hiszen a román kormánynak sincs más módja az ő elrománosításukra, mint a papságnak adott titkos rendelet, vagy ha nem is rendelet talán, már a szemináriumokban úgy nevelik őket, hogy beléjük oltják ezt a szellemet.

A román kormány jól tudja, hogy a legjobb mód és legbiztosabb eszköz célja elérésére a vallás és a papság, és a népnek is ez a legérzékenyebben sebezhető pontja. Se az iskolával, se más erőszakos úton nem érheti azt el úgy, mint a templomon keresztül. Ha aztán akad egy olyan pap, mint Matthias pater, ez csak annál szebb bizonyítvány az ő intelligenciájára, felvilágosultságára nézve. Ő az egyházával is kijön, de a népet is szereti (az is őt, még a harmadik faluból is hozzá mennek gyónni, mert ő magyarul gyóntat), nem vadítja el a templomtól, és a „dicsértessékre” „mindörökkével” felel. Még a guzsalyast sem tiltja, nemhogy a lányok és legények közös táncát nem engedi, mint azt a szabófalvi pater Bişoff abszurd módon (...)

Helyben készült 'rongyásláda', 1810. (Kós 1981, 114.)

Veress Sándoron kívül többen gyűjtöttek még népzénet és nyelvjárási ismereteket Bogdánfalván, többek között Faragó József és Kallós Zoltán is, valamint Domokos Mária és Németh István, akik igen jelentős zenei anyagot találtak itt az 1990-es években, s ezeket sok más dallal együtt a moldvai és bukovinai népzénet tartalmazó DVD-összeállításukban közölték. Tőlük tudom, hogy igen sok népdalnak találták meg a faluban a különböző variánsát, s mikor ezeknek a változatoknak az okai iránt érdeklődtek, azt a választ kapták, hogy *más-más guzsalyasba* jártak, ezért énekeltek egy-egy dalt kicsit másként. Íme, az eleven, még mindig formálódó néphagyomány, amit bizony ritkán találunk a Kárpát-medencén belüli közösségeknél.

A nyelvészek közül talán Csúry Bálint dolgozott a legtöbbet Bogdánfalván, legalábbis ami a publikált anyag mennyiségét illeti. Három nyáron át gyűjtötte a *Déli-csángó szótár* anyagát, amit Wichmann északi-csángó szótárának mintájára készített el. A moldvai magyar tájnyelv-kutatás hatalmas vesztesége, hogy Csúry korai halála miatt nem tudta befejezni ezt a munkáját, sőt a II. világháború alatt a kézirat és a nyersanyag is megsemmisült. Így aztán csak a menetközben közölt – igealakokról, kicsinyítő képzőkről, hanglejtésről szóló – részeredmények jelzik a készülő nagy munka alapköveit. Ezek anyaga is zömmel Bogdánfalváról való.

Végül nem kerülhetjük meg dr. Kós Károly, Szentimrei Judit és dr. Nagy Jenő 1950-es évek elején gyűjtött csán-

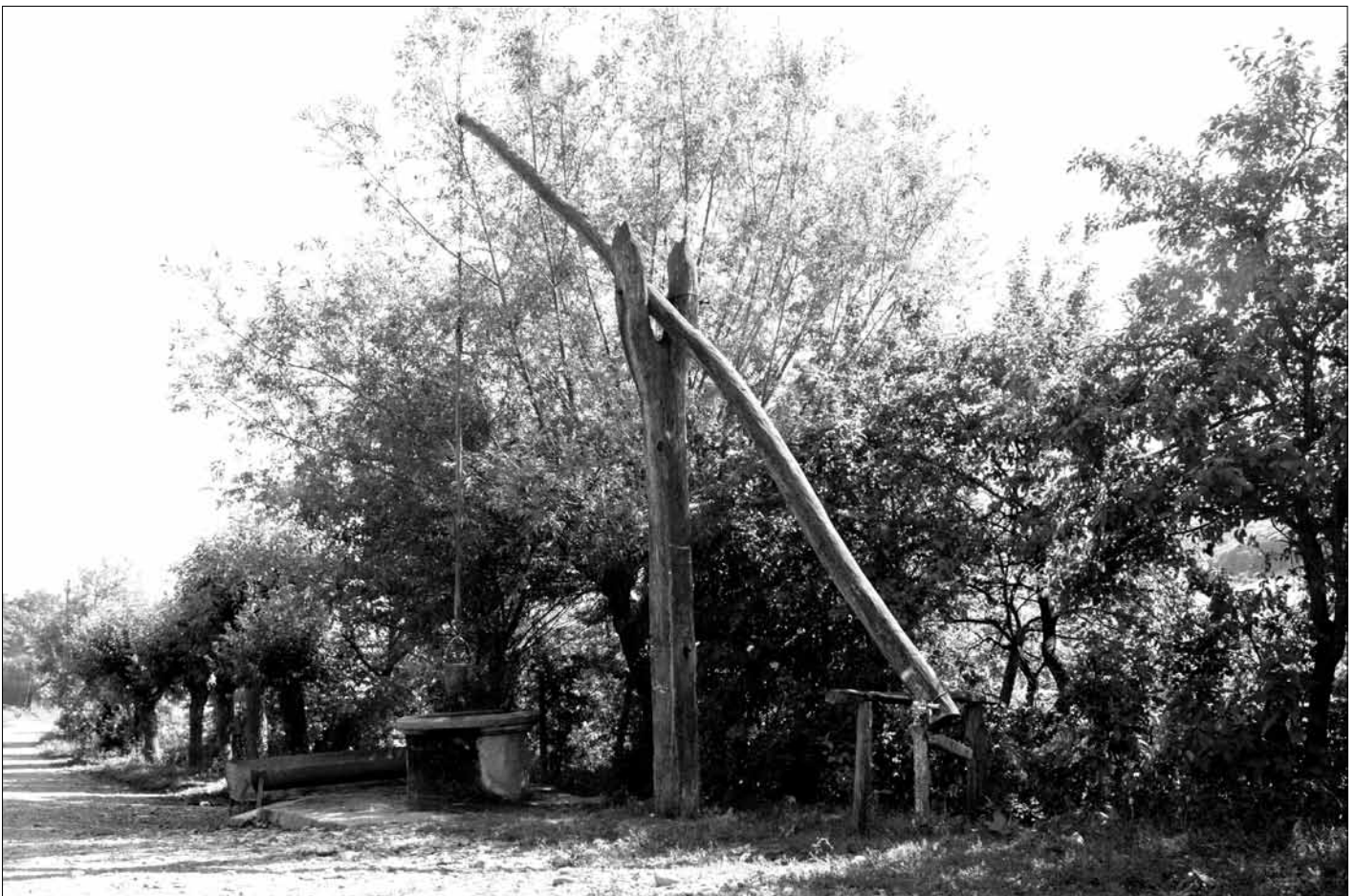
Ablakos sarok, innaplóba felvetve. (Kós 1981, 125.)

gó néprajzi munkáját, amit több kötetben is közöltek. A közösen szervezett gyűjtések központja Bogdánfalva és kirajzásai – Bălcescu, Trunk – voltak. „Bogdánfalva maga is kitűnő kutatópont – írja a tanulmány bevezetésében Kós Károly –, ugyanis a különböző árnyalatú (...) csángó falucsoportok érintkezési körzetében kialakult legnépesebb, központi fekvésű (mezőségi) falucsoport közepén kiváló őrzője az általános csángó jellegzetességeknek, köztük népművészeti sajátosságoknak is.”¹⁸

Így aztán „a csángó” településszerkezetre, a leggyakoribb telekelrendezési megoldásokra, kútformákra, csúrtípusokra, ház- és pajta-alaprajzokra, háztípusokra, épületekre, de még a berendezési tárgyakra vonatkozó rajzok és leírások is többségükben Bogdánfalváról valók. Ilyen a mellékeltlen közölt, hasított bükkfadeszkból készült *rongyásláda*, aminek szerkezete – Kós Károly szerint – „megegyezik az Európában mindenfelé elterjedt, ókori eredetű ácsolt ládákéval”¹⁹, vagy az *innaplóba felvetett* tiszta odáj részlete Bogdánfalva-Alsópatakon, Duma György házából²⁰.

Ezekre büszke lehet minden bogdánfalvi születésű, vagy ott élő ember. Az itt tanító pedagógusok pedig – ha akarják – hasznosíthatják a gyermekek nevelése során, szülőfalujukhoz való kötődésük erősítésére.

1. Timon, Samuel: *Additamentum ad imagines antique et novae Hungariae*. [Adalék Magyarország régi és új képéhez] Viennae, 1754, 4., 21.
2. *Călătoria străini despre țările române*. Vol. VII. [Idegen utazók a román országokról] București, 1980, 139.
3. Uo.
4. Gabor, Iosif: *Dictionarul istoric al localităților catolice din Moldova și Bucovina*. [Moldva és Bukovina katolikus helységeinek történeti szótára] 1996, 285.
5. *Pater Zöld. Zöld Péter Batthyány Ignác erdélyi püspökhöz írt jelentése*. Bibliotheca Moldaviensis, Csíkszereda, 2002, Hargita Kiadóhivatal, 55.
6. Idézi: Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Budapest, 1987⁵, 127.
7. cätun = tanya, rom.
8. Kós Károly: Csángó néprajzi vázlat (1949). In uő.: *Tájak, falvak, hagyományok*. Bukarest, 1976, Kriterion Könyvkiadó, 173.
9. Sociu, Ioan: Parohia Nicolae Bălcescu. In *Lumina Creștinului*, 1995. 3. 12–13.
10. Csoma Gergely: *Elvesztett szavak. A moldvai magyarság írott nyelvemlékei*. Budapest, 2004, 31.
11. Uo. 9.
12. Veress Sándor: *Moldvai gyűjtés*. Szerk.: Berlász Melinda és Szalay Olga. Budapest, 1989, 313–315.
13. Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Budapest, 1987, 184.
14. Kovács György: *A szabadság útján*. Kolozsvár, 1950, 15.
15. Gazda László: *Csángómagyar falvak I*. Budapest, 2009, 112.
16. Racoviță, Ortensia: *Dicționar Geografic al Județului Bacău*. București, 1895, 588.
17. Kós Károly: Csángó néprajzi vázlat. In *Tájak, falvak, hagyományok*. Bukarest, 1976, 108.
18. Kós Károly: *Moldvai csángó népművészet*. Bukarest, 1981, 8.
19. Uo. 115.
20. Uo. 125.

„N-avem cine să ne îngrijească...”

Valori tradiționale din Bogdănești

Ocupându-ne cu Bogdănești (altfel denumit: Valea Seacă), înainte de toate trebuie clarificat despre care sat anume va fi vorba, deoarece în Moldova avem mai multe localități care poartă numele voievodului Bogdan, unul dintre întemeietorii principatului Moldova. Unul dintre aceste sate, cu denumirea tot de Bogdănești, se află spre nord-est de Bacău, iar spre sud-est de orașul Onești avem de-a face cu satul purtând numele de Bogdana. Bogdăneștii, cu care ne vom ocupa în cele ce urmează (denumit și Valea Seacă), este mai străvechi ca cele două localități înșirate mai înainte și se întinde la o distanță de 8 km spre sud de Bacău, la confluența Siretului cu Bistrița. Populația folosește ambele denumiri ale satului.

Dacă în Moldova se afirmă despre o localitate că ea este „străveche”, înseamnă că aceasta trebuie să fi fost înființată în secolul al XIV-lea, în timpul întemeierii principatului. Este știut că satele Bogdănești și Fărăoani au fost fondate de către husiții alungați din Ungaria și Cehia în 1420,¹ astfel ele se numără printre cele mai vechi localități populate și în prezent în Moldova.

Husiții sunt adepții uneia dintre cele mai vechi curente protestante, care a luat ființă în secolul XV, în Cehia. Adepții pastorului ceh Ian Hus intră în conflict cu biserica romano-catolică. Conducătorul lor, Ian Hus va fi ars pe rug, iar adepții husitismului sunt alungați din țară, dintre aceștia un grup mai mărunț se stabilește chiar în Moldova, unde – cu timpul – vor fi reconvertiți la catolicism de către biserica romano-catolică de aici. Însă în tradiția orală din sat s-a păstrat și o altă variantă a originii, că: „poporul a fost adus la muncă din Țara Ungară de către domnii, iar aceia dintre ei care au fost în stare să defrișeze cât mai multă pădure, au primit loc de casă și teren pentru viță de vie.” Pot să aibă dreptate ambele surse, deoarece localitatea, în timpul zbuciumat al istoriei unei jumătăți de mileniu a fost distrusă de mai multe ori și refăcută tot de atâtea ori. Locuitorii satului Bogdănești au fost țărani liberi (răzeși) chiar de la origini.

În decursul secolelor ce au urmat locuitorii maghiari ai satului au fost decimați de războaie, de molime și de foamete, erau timpuri, ca de exemplu anul 1640, când au fost luate în evidență doar 3 case locuite, însă indivizii populației fugare s-au întors mai apoi la vetrele lor, satul fiind însă repopulat și de către catolicii din satele învecinate.

În 1646 satul primește vizita episcopului misionar Marcus Bandinus, cel care notează cu multă băgare de seamă cele constatate aici. Din raportul întocmit de dânsul aflăm că pe vremea aceea satul nu dispunea de biserică, enoriașii catolici frecventând slujbele religioase în biserica satului vecin, Fărăoani: „Satul este locuit de 55 de maghiari cu copii cu tot, au din belșug vin și cereale...” — ne relatează episcopul misionar în darea de seamă. Enumeră și numele familiilor: Balas, Berci, Bor, Farkas, Görbe, Kántor, Kozár, Kozokár, Lázár, Máténé, Onyik, Szitár, Tazlai, Tankó. În 1661 deja dispun de o capelă proprie, locuitorii vorbesc limba maghiară, preotul predică în limba lor maghiară, susțin dascăl și clopotar propriu, citesc evanghelia și îi învață pe copiii lor în limba maghiară.² Mai pe urmă însă bogdăneștenii își pierd privilegiile răzeșești, din cauza că în secolul al XVI-lea voievodul Petru Șchiopul, fiind strâmtorat, vinde satul „pe niște cai buni” unui dregător de rang înalt cu numele de Pacs, cel care, mai apoi, îl va vinde repede și el, astfel satul trece din mână în mână, până când, la începutul secolului al XIX-lea ajunge în posesia comisarului Constantin Palade.³

Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea biserica bogdăneștenilor era numai o filială, când a eparhiei din Bacău, când a celei din Fărăoani. A devenit parohie de sine stătătoare doar în 1778.⁴ Zöld Péter, preotul secuilor refugiați în Moldova în urma siculicidului de la Siculeni, în 1781 a trimis un raport episcopului catolic transilvănean Batthyány Ignác, în care prezintă succint plebaniile catolice din Moldova, iar Bogdăneștii în acest raport apare ca cel de al 7-lea, având 5 filiale: Părgărești, Sărata, Dealul Nou, Valiszaka (neidentificat), Alsó-Fund (neidentificat).⁵ Schematismul din 1851 al misiunii catolice din Moldova prezintă limba oficială a plebaniilor pe baza căruia putem afirma că din cele 22 de plebanii într-un număr de 16 (dintre care și cea din Bogdănești) se oficiază slujba religioasă în limba maghiară.

Pe vremea aceea a trecut pe aici un om de știință german, un lingvist din Leipzig, Gustav Weigand (1860–1930), cel care – cercetând limba popoarelor din Balcani (astfel și cea a românilor), umblând și printre locuitorii ceangăi din Moldova, ajunge și la Bogdănești. În urma cercetărilor de aici, la răscrucea secolelor XIX–XX, el afirmă că printre locuitorii maghiari ai Bogdăneștilor „limba română a

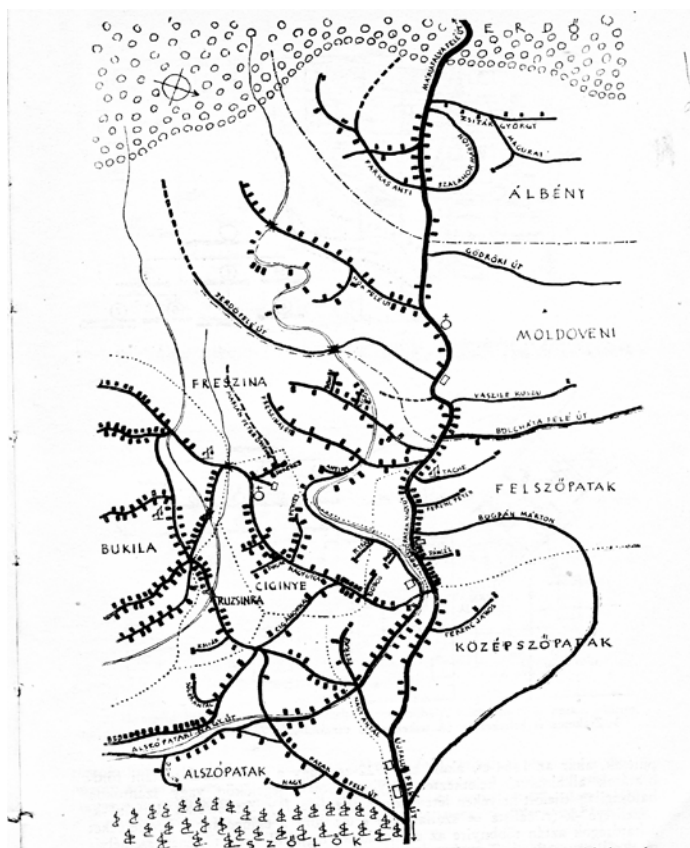
pătruns într-o măsură neînsemnat de mică.⁶ Lingviști sunt de părere că locuitorii din Bogdănești inițial au vorbit așa-zisul „dialect ceangăiesc de sud”, având specificul că vorbitorii lui pronunță *s* în loc de *ș*, *ț* în loc de *ce*, *ci*. Această caracteristică însă – după o infiltrare în masă a populației secuiești din secolul al XIX-lea – va fi atenuată până în secolul XX.

După opinia cercetătorului etnograf clujean, dr. Kós Károly, din punct de vedere istoric, Bogdănești s-a format din mici unități de localitate, din niște „cătune”⁷, acelea nefiind identice cu gospodăriile țărănești izolate de pe șes, erau un fel de „ciorchini de așezări rurale”, și-au păstrat chiar și până în prezent aspectul lor de așezământ străvechi de tip „gintă”, de fundătură, format din ciorchini de gospodării, străzile purtând denumirea familiilor de odinioară care le-au populat: Alsópatak (Pârâul de Jos), Felsőpatak (Pârâul de Sus), Ruzsinka, Domok, Ciginye, Bukila, sau străzile: Nagyok, Petrások, Kicsidek și „Uluța lui Fenyős Mihály.”⁸ Satul dispunea de podgorii însemnate, terenurile arabile cele mai mănoase se întindeau pe lunca Siretului, acest răzor purtând numele de Mezőség (Câmpie). Din păcate, marea parte a terenului arabil de aici în a doua jumătate a secolului XX a fost inundată de apele unui lac de acumulare stăvilit din apele Siretului, iar pe vremea CAP-urilor, pe o parte a terenurilor arabile luate de la țărani s-a sădit viță de vie. După 1990 aceste terenuri sunt folosite

din nou potrivit uzanței lor inițiale, ca pământ arabil. Înainte de colectivizare încă s-au mai păstrat – ca niște amintiri ale trecutului răzeșesc – unele practici de folosirea în comun de către locuitorii satului a pășunii din sat (numită „suhat”). Fiecare gospodar avea dreptul de a folosi pășunea în comun cu consătenii săi, partea fiecăruia de proprietate nefiind ceva concret, măsurabil, era un fel de „proprietate spirituală”, în jur de 30 de prăjini (mai mult de 1/2 ha), având dreptul fiecare familie să dea la păscut aici tot anul două capete de vită. Această formă de proprietate comună a reglementat – potrivit unui ordin de posesiune a pășunii, destul de rar – de fapt – în toată Moldova – folosirea comună a locurilor de păscut și a făcut posibil pășunatul în comun, în cireadă a vitelor din sat, sub supravegherea unui păstor angajat de întreaga colectivitate și nu individual, de fiecare familie în parte. Acest drept „spiritual” al proprietății pășunii era moștenibil și putea fi vândut. După colectivizare și acest drept – ca atâtea alte elemente utile ale orânduirii sătești – a fost dat uitării, dacă de atunci nu s-ar fi găsit câte un gospodar ingenios să-l reînvie.

După primul război mondial printre participanții la „bătălie” s-au distribuit loc de casă și teren arabil spre est de sat. Localitatea nouă înființată aici în acest fel a fost numită la început Ferdinand. Se spune că ideea înființării noii localități a fost concepută în 21–22 decembrie 1922 de către locuitorii satului adunați în curtea boierului Dumitru Condopol, de paterul Neumann Péter și de administrația moșiei boierești. Au fost măsurate 363 de locuri de case și din Bogdănești s-au mutat aici 70 de familii. S-a construit o biserică „pe picioare de lemn” din chirpici și cu șindrilă. Construcția a fost finalizată în octombrie 1925 și biserica a primit hramul Sfintei Inimi a lui Isus.⁹ Populația localității noi a crescut încontinuu, pe de o parte pe cale naturală (din naștere), pe de altă parte prin stabilirea în sat a noilor locatari veniți aici din satele învecinate (mai ales în perioada 1950–1960, când o mulțime de țărani își părăsesc satele din cauza colectivizării și se angajează în fabrici) – orașul Bacău de aici fiind mai aproape și astfel locurile de muncă din oraș mai ușor accesibile. După cel de-al doilea război mondial a fost schimbat numele satului „pentru că comuniștii erau supărați pe regele Ferdinand” și satului i-au dat numele de Nicolae Bălcescu. În 1970, când în partea inferioară a Bogdăneștilor „dealurile au luat-o la vale” (s-a produs o alunecare de teren), s-au mutat aici încă vreo 60 de familii.

Despre numărul catolicilor din Bogdănești dispunem de următoarele date: în 1641: 50 de locuitori, în 1692: 79, în 1761: 248, în 1800: 1148, în 1851: 1512, în 1898: 2423, în 1930: 3927, în 1985: 3725, în 1996: 2837, în 2009: 2458. Prima sa biserică a fost construită probabil la începutul anilor 1600, purtând hramul Nașterii Maicii Domnului. A fost renovată în 1888–1889. În localitate s-a mai construit o altă biserică în 1843, ea fiind renovată în 1850, iar

Structura de așezământ a satului Bogdănești. Se evidențiază părți de sat având aspectul tradițional, de fundătură, cu gospodării înșirate în pâlcuri și: părți de sat, înspre pădure, mai recent înființate (Kós 1981, 19.)

în perioada 1888–1889 a fost ca și refăcută. Și în partea satului denumită Florești s-a construit o biserică nouă și – mai apoi – încă una, în 1984. Pe crucea aflată în fața bisericii se poate citi: „KRISZTUST A MEGFESZÍTETT JERTEK IMÁDJUK” (VENIȚI SĂ-L ADORĂM PE CRISTOS, CEL CRUCIFICAT!)¹⁰ Inscripția clopotului din biserică (având o greutate în jur de 80 kg) este următoarea: „BOGDÁNFAVA, 1789.” (Bogdănești, 1789).¹¹ În hotarul satului, pe colina numită Borzos se înalță o capelă construită de protopopul *Petrus Matthias Neumann*, cel care a servit în localitate. Acest pater era un ideal de preot care îi deservea în mod dezinteresat pe enoriașii săi. El, fiind de naționalitate germană, și-a însușit limba maternă maghiară a oamenilor, pentru a le putea da o îngrijire sufletească. Veress Sándor, cel care i-a făcut o vizită în parohie, afirmă următoarele: „se înțelege bine cu eparhia sa, își iubește poporul (dar și oamenii sunt atașați de el, chiar și din al treilea sat vin credincioșii la el să se spovedească, pentru că spovedania la dânsul se desfășoară în limba maghiară), nu-i înstrăinează pe oameni de biserică, la salutul: „Dicsértessék!” / „Să fie preaslăvit (Domnul)!” /, răspunde întotdeauna cu: „Mindörökké!” („În vecii vecilor!”).¹² El a fost acela care a deservit „maslul” pentru preotul din satul vecin, Cleja, Petrás Incze János, rănit mortal de niște asasini. Însă conducătorii clerului catolic din Iași, având ca scop principal românizarea ceangăilor, în 1929 i-au interzis deservirea enoriașilor săi în limba maghiară, în continuare i-a spovedit pe cei veniți la el într-o capelă de lemn construită tot de el în cimitirul de la Bălcescu, până când i s-a interzis și acest lucru.¹³ Și publicistul Kovács György, orbit de un anticlericalism înrăit, nu s-a sfiit să-l ponegrească pe acest om excepțional ca pe un dușman al poporului!¹⁴ Deși el ar merita să fie cinstit de posteritate măcar cu o placă comemorativă, asemenea prietenului său, Petrás Incze János. „Era un pater mare și sfânt!”, a declarat despre el nenea Farkas Márton din Cleja.

Bogdănești s-a format din comasarea a zece așezări satești mai mărunte (Alsópatak – Pârâul de Jos, Közepszópatak – Pârâul de Mijloc, Felsőpatak – Pârâul de Sus, Florești, Buchila, Rujinca, Țigina, Frășinoia, Moldoveni, Albeni), prima dată ca o comună compactă de 3000 de locuitori. Mai apoi a devenit un centru etnic, înconjurat și de satele desprinse din ea (Bălcescu – Satu Nou, Lărguța, Galbeni), între acestea, începând cu anii 1980, Bălcescu și-a adjudecat statutul de centru de comună. Din cele zece „cătune” reunite în satul Bogdănești: Moldoveni și Albeni, situate în amonte (și fiind cel mai recent populate), au o populație român-ortodoxă,¹⁵ în rest marea majoritate a locuitorilor sunt maghiari de religie catolică și vorbitori de limbă maghiară. Din cercetările lui Tánzos Vilmos reiese că în 1996 numărul total al locuitorilor era de: 3125 de persoane, din care 91% de religie catolică, 85% cunosc și 70% înțeleg limba maghiară. Până în 2009 însă numărul total al populației s-a diminuat la 2728 de per-

soane. Această reducere drastică s-ar fi datorat faptului că a continuat tendința de migrare a populației către Bălcescu, aflat la o distanță mai mică de Bacău, totalul populației celor două sate în 1996 și 2009, practic, rămânând același: 6837 și – respectiv – 6821 de suflete. Cu aceste date de referință însă Bogdănești nu se află mai prejos în ceea ce privește pierderea limbii, decât media satelor ceangăiești din împrejurime (Secătura, Bălcescu, Galbeni, Gioseni, Valea Mare).

În 1892 comuna dispunea de 1219 ha de teren agricol, iar numărul familiilor era de 750. Însă numai o parte a pământului agricol era în posesia țăranilor (967 ha), aceștia fiind siliți să ia în arendă pământ de la principesa Schönborg-Waldenburg Lucia, cea care dispunea aici de o moșie de 1510 ha.¹⁶ Astfel că, o familie în medie era nevoită să-și ducă traiul din cultivarea a mai puțin de 2,5 ha de pământ, teren agricol propriu și luat în arendă (teren arabil și fâneață). Nu e de mirare că la răspântia secolelor XIX–XX situația socială și la Bogdănești a devenit tensionată, iar în 1907, cu ocazia răscoalelor țărești din Moldova o mulțime de câteva sute de persoane din sat au revendicat împărțirea moșiilor. Paterul Neumann, cu cât a putut, s-a străduit să calmeze spiritele, însă, până în urmă intervenția cu forță a armatei a rezolvat situația. Administrația românească, folosindu-se și de aceste conflicte sociale, a găsit prilejul să dea încă o lovitură etniei maghiare: „după acest eveniment a fost interzis folosirea limbii maghiare la primăria.”¹⁷

Pe lângă Cleja poate Bogdănești este satul cel mai cunoscut și cel mai intens investigat. Mulți etnografi, folcloriști și cercetători de muzică populară au publicat date generale despre ceangăii moldoveni provenite în primul rând din Bogdănești, fără să menționeze întotdeauna numele satului de proveniență. Ne referim astfel – fără pretenția exhaustivității – la culegerea de muzică populară din 1930 a muzicologului Veress Sándor, cel care umblând în mai multe sate ceangăiești, poate s-a simțit cel mai bine la Bogdănești. La 31 iulie a notat în jurnalul său: „Am observat că cei de la Bogdănești sunt mai inimoși, mai comunicativi decât locuitorii din celelalte două sate (Cleja, Fărăoani).” În cele ce urmează este relevant să cităm unele pasaje din jurnalul său, întocmit la Bogdănești:

„28 VII 1930 – luni

După două ore de călătorit cu căruța, dimineața la 9 ne-am făcut apariția la primarul din Bogdănești, domnul Balan Antal. Nu e acasă, aflăm de la nevastă-sa că e plecat la Bacău, cu scopul de a cumpăra niște scânduri. Soția-sa ne invită să intrăm în casă (un gest ieșit din comun, deoarece – potrivit datinei locale – femeia în absența bărbatului nu are voie să primească oaspeți). Spre seară, când sosește acasă »omul«, putem sta de vorbă. (...) Ajunge acasă gazda și ne întâmpină cu o bucurie ieșită din comun și cu un vin bun, poate primul vin de calitate gustat de mine pe aceste plaiuri. Oamenii locului par a fi mai primitivi, mai blânzi,

mai inimoși decât cei pe care am avut ocazia să-i întâlnesc până acum. O să vedem mai pe urmă.

30 VII – miercuri

La Bogdănești, aflat doar la 3 km de Fărăoani, dintr-odată mă pomenesc în mijlocul acelora care vorbesc dialectul cu s (sâsâit) și cu ț, parcă am fi ajuns pe alte meleaguri. Locuitorii de aici poate duc un trai puțin mai bunșor. (...) Și cu câtă bucurie, cât de voios răsare cântecul lor! Nu ca la cei din satele anterioare vizitate! De când sunt aici, am lucrat cu ei în fiecare zi și nu se dedau la tocmeli bănești de prost gust. Sosesc spre seară la »domnul primar« și sunt bucuroși dacă înregistram câte-un cântec, mi-l oferă din toată inima. (...) Am toată speranța că vor sosi și oamenii cu fluier și fete cu un repertoriu bogat de cântece populare.

1 VIII – vineri

După masă sosește omul cu fluier promis, dar nu știe multe lucruri, am înregistrat două melodii, doar așa... de vază. Constat că aici nu există muzicieni populari ca la noi. Pe la joc cântă muzicieni țigani-români, doar melodii populare românești, știute de ei. Păstorii, ciobanii la fel sunt de etnie română, așa se spune că și ei cântă frumos la fluier, dar – bineînțeles – numai melodii românești. Singurul pe care l-am putut afla, este Ciatica din Valea Mare. Numai că – deși l-am căutat de trei ori acasă la el – n-a vrut să vină, cu toate că i-am promis bani și băutură. Nu ca cei de aici care cântă cu bună inimă, nu solicită pentru această »muncă« plata cu oră, se bucură, dacă înregistrez ceva cu participarea lor.

2 VIII – sâmbătă

(...) După vecernie: întrunire de pelerinaj și de dans în sat, eu rămân acasă deoarece aștept fetele care îmi vor interpreta cântece populare. Vin numaidecât, fiind mobilizate de domnul ajutor de primar, Patrás, astfel, după puțină »rușinare« din partea lor, am ocazia să înregistrez multe cântece frumoase. E interesant că în rândul lor s-a păstrat nu numai stilul vechi, dar și diferite tehnici vechi de exprimare. În cântec ele folosesc multe înflorituri, melisme, glisări, și chiar dacă cântă câte opt-zece fete deodată, fiecare dintre ele știe perfect cântecul. Nu interpretează niciun cântec de stil nou, asemenea cântece le știu doar feciorii, care au făcut armata. Ei cântă mai ales cântece vechi de joc și cele dezvoltate din acestea, având stilul – să zicem – amestecat, de tranzit. După ce fetele ne-au părăsit, i-am invitat pe bărbații în cârciumă (primarul, locțiitorul lui: Patrás, gospodarul cărauș: Patrás János, gospodarii: Kozán Józsi, Török János și notarul Kata Mihály) și i-am servit, și ca mulțumire și ca recompensă pentru cântat, cu niște bere.

10 VIII – duminică

Preotul din Bogdănești, pater Albescu celebrează mesă zi de duminică între orele 9 și 10. Dânsul încă mai permite oamenilor să cânte și să se roage în limba maghiară, dar le e teamă că ce se va întâmpla dacă rămân fără el, pentru că deja e în etate și va fi trimis în locul lui unul ca cel de

la Fărăoani. E mare teama și amărăciunea peste tot în sat, pentru că la ei credința înseamnă totul: viață sufletească și spirituală, revigorare după robotul de o săptămână. Și se află – într-adevăr – foarte aproape de Dumnezeu... Abia ajuns acasă, vine unul dintre »mai marii« satului, că el a auzit că a doua zi eu mă întorc acasă și tare ar dori să mă roage să intervin – dacă îmi stă în putință – în interesul lor ca să primească pe aceste meleaguri – în sfârșit – preot maghiar. Ei sunt de părere că statul nu poartă nicio vină pentru faptul că preoții lor persecută în acest fel limba lor maternă, deoarece în nicio lege nu este prevăzut fâțiș acest lucru, poate fi vorba doar de o uneltire a episcopului și a preoților, astfel, dacă cineva i-ar da de știre sfântului papă situația religiei lor, acesta ar întreprinde ceva rezolvare a problemelor! Am încercat să le explic: într-adevăr, în nicio lege nu este prevăzută interzicerea limbii ceangăilor, însă nici guvernul nu are la îndemână alt instrument pentru românizarea lor, decât ordinul secret dat preoților, iar dacă nu există asemenea ordin secret, preoții ceangăilor sunt educați în cadrul seminariului în așa fel, încât le inoculează acest spirit. Guvernului îi este clar că modul și instrumentul cel mai sigur în obținerea scopului urmărit este religia și preoțimea și tot factorii aceștia sunt – de fapt – și punctele cele mai sensibile și vulnerabile ale ceangăilor. Nici școala și nici instrumentele represive nu au o eficacitate atât de precisă decât biserica. Iar dacă se nimerește un astfel de preot ca paterul Matthias, preocupările lui vor fi niște dovezi strălucitoare ale inteligenței și iluminismului acestuia. El se înțelege cu mai marii bisericii, dar își iubește și poporul (este stimat și dânsul de popor pentru că face spovedania în limba lor maternă, iar oamenii vin la el chiar și din al treilea sat). Nu îi îndepărtează de biserică, la salutul: »Dicsértessék!« (»Să fie preaslăvit Domnul!«), răspunde întotdeauna cu: »Mindörökké!« (»În vecii vecilor!«). Nu este împotriva șezătorii și nu interzice jocul cu participarea flăcăilor și a fetelor, cum o face, în mod absurd, paterul Bișoff din Săbăoani (...)

La Bogdănești, în afară de Veress Sándor au mai cules și alți cercetători muzică populară și material dialectologic cum sunt: Kallós Zoltán și Faragó József, dar și Domokos Mária și Németh István. Cei doi din urmă în anii 1990 au înregistrat un însemnat material de muzică populară, care pe lângă multe alte cântece, a fost publicat într-un montaj DVD de muzică populară din Moldova și Bucovina. Am aflat de la ei că au descoperit în sat multe variante ale acestora cântece populare cunoscute, și când s-au interesat de apariția acestora, li s-a spus că acele fete care cântă o anumită variantă, frecventează aceeași șezătoare. Iată ce înseamnă tradiția populară vie, în dezvoltare, fenomen cu care rareori ne mai întâlnim la alte comunități din Bazinul Carpato-Dunărean.

Dintre lingviști poate Csúry Bálint este acela care a lucrat cel mai mult la Bogdănești, dacă ne referim la materialul publicat. A muncit timp de trei veri cu recoltarea

materialului pentru dicționarul ceangăilor de sud, pe care intenționa să-l elaboreze după modelul dicționarului ceangăilor de nord al lui Wichmann. O pierdere de neînlocuit a cercetărilor dialectologice este aceea că, din cauza morții premature, Csúry Bálint nu și-a putut finaliza opera, iar materialul cules și manuscrisele s-au distrus în timpul celui de-al doilea război mondial. Astfel numai pe baza materialului publicat pe parcurs – despre formele verbelor, despre sufixe diminutive, despre tonalitatea vorbirii – ne putem da seama de grandoearea plănutei opere. Marea majoritate a materialului lingvistic provenea de la Bogdănești.

În sfârșit trebuie să menționăm opera dialectologică elaborată pe baza unei culegeri efectuate în 1950 de către dr. Kós Károly, Szentimrei Judit și dr. Nagy Jenő, publicată în mai multe volume. Centrul culegerilor efectuate în comun era la Bogdănești, iar de aici s-au făcut descinderi la Bălcescu și Galbeni. „Bogdăneștii este un punct de cercetare excelent – scrie în prefața studiului Kós Károly – deoarece, situându-se în centrul unui grup de sate cu amplasare centrală, într-o zonă de contact a diferitelor tipuri de sate ceangăiești, este un excelent conservator al caracteristicilor ceangăiești generale, printre acestea și ale trăsăturilor dialectologice.”¹⁸ Astfel că majoritatea descrierilor și a desenelor referitoare la structura de localitate ceangăiască, la rezolvările în organizarea terenurilor, la forme de fântână, la tipurile de șură, la clevațiile de case

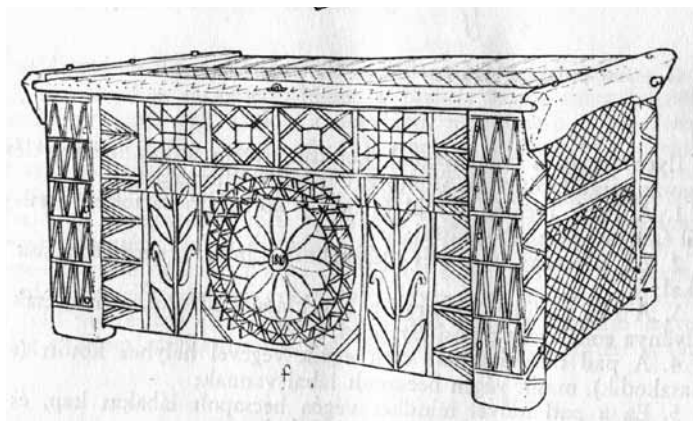

Fragment de odaie aranjată de sărbătoare (Kós 1981, 125.)

sărbătoare din Bogdănești – Pârăul de Jos, din casa lui Duma György.²⁰

Poate să fie mândru de toate acestea fiecare om născut sau stabilit în Bogdănești. Cadrele didactice de aici – dacă vor – pot să utilizeze acest material în educare, în formarea la copii a atașamentului față de satul natal.

Traucere: Bartha György
Lectură: Ion Nete

Ladă pentru rufe 1810 (Kós 1981, 114.)

și grajduri, la tipuri de case și alte construcții, chiar și la diferite obiecte de uz casnic, etc. provin din Bogdănești. O asemenea ladă pentru rufe din 1810 confecționată din scânduri de fag despicate¹⁹, obiect dispunând de o structură identică cu cea a lăzilor de origine străveche, răspândite în întreaga Europă, sau „fragmentul de odaie aranjată de

1. Timon, Samuel: *Additamentum ad imagines antique et novae Hungariae*. [Adaos la imaginea veche și nouă a Ungariei.] Viennae, 1754, 4., 21.
2. *Călători străini despre țările române*. Vol. VII., București, 1980, 139.
3. O. c.
4. Gabor, Iosif: *Dicționarul istoric al localităților catolice din Moldova și Bucovina*. 1996, 285.
5. Pater Zöld. Zöld Péter Batthyany Ignác erdélyi püspökhöz írt jelentése. *Bibliotheca Moldaviensis*, Miercurea-Ciuc, 2002, 55.
6. Citează: Domokos Pál Péter in *A moldvai magyarság*. Budapest, 1987, 127.
7. Cătun = tanya (în limba maghiară)
8. Kós Károly: Csángó néprajzi vázlat (1949). In același autor: *Tájak, falvak, hagyományok*. București, 1976, Kriterion, 173.
9. Sociu, Ioan: Parohia Nicolae Bălcescu. In *Lumina Creștinului*, 1995. 3. 12-13.
10. Csoma Gergely: *Elveszett szavak. A moldvai magyarság írott nyelvemlékei*. Budapest, 2004, 31.
11. Același loc: 9.
12. Veress Sándor: *Moldvai gyűjtés*. Szerk.: Berlász Melinda és Szalay Olga. Budapest, 1989, 313-315.
13. Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Budapest, 1987, 184.
14. Kovács György: *A szabadság útján*. Kolozsvár, 1950, 15.
15. Gazda László: *Csángómagyar falvak. I*. Budapest, 2009, 112.
16. Racoviță, Ortensia: *Dicționar Geografic al Județului Bacău*. București, 1895, 588.
17. Kós Károly: Csángó néprajzi vázlat. In *Tájak, falvak, hagyományok*. Bukarest, 1976, 108.
18. Kós Károly: *Moldvai csángó népművészet*. Bukarest, 1981. 8.
19. Același loc
20. Același loc

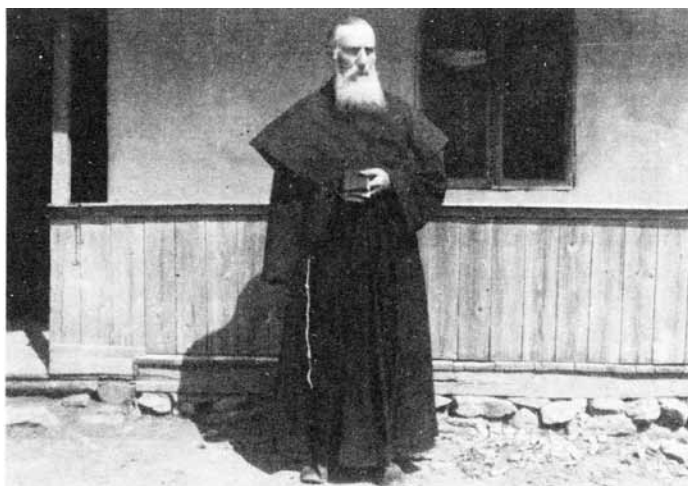

Látogatóban Bogdánfalván

A hogy feltérünk Nicolae Bălcescuból, a községközpontból Bogdánfalva felé, élénk tárulnak a domboldalban magasodó templomtornyok és kápolnák. Hiába fürkészem azonban a tájat, nem találok a „tekerdő barát” kápolnáját. Keresem az emlékét annak az öreg barátnak, aki Ignác Rózsa *Született Moldovában* című regényében magyarul misézett, gyóntatott, prédikált teljes titokban, a nyelvükhöz hűséges csángók rejtegették, a kertek alatt bujkált, paraszti portákon, csűrökben misézett. Tudjuk, hogy az író nő nem képzeletéből alkotta meg ezt a moldvai szerzetest, ő valóban létezett: Petrus Matthias Neumann volt a neve.

Neumann páter 1858-ban született a bukovinai Szeretvásáron, tanulmányait Dalmáciában, Bukarestben és Lembergben végezte, ez utóbbi helyen szentelték pappá 1884-ben. Ekkor kerül Moldvába is mint misszionárius, hogy 41 éven keresztül szolgálja az Urat éppen Bogdánfalván.

Felidézem a minorita páter alakját, ahogyan ott áll a lakóháza előtt, azon a fényképen, melyet Domokos Pál Péter készített róla 1929-ben, első moldvai útja során. Domokos Pál Pétertől tudjuk azt is, hogy Neumann Petrás Incze János legjobb barátja volt, a klézsei pap ellen elkövetett merénylet után elsőként látogatta meg, halála előtt ő beszélt vele utoljára.

A német anyanyelvű pap megtanulta hívei anyanyelvét, szolgálata alatt magyar imádság és magyar ének hangzott fel a templomban. Imafüzéreket tanított, s „nem volt olyan hűsvét, hogy híveit kivétel nélkül meg ne gyóntatta volna a csángóság édes anyanyelvén”.¹ Sőt, Carol Müller nevezetű deákját is megtanította magyarul:

„A Káru diák, melyik vót, ő német vót, ő nem tudott magyarul. Ő németül tudott, sz latinul. Akkor azt mondotta a Páter, az fiatal vót: »Ne buszulják magik, met

könnyebb egy embernek megtanuljon magyarul, mind annyi ember, melyik van a faluba, tanuljon meg olá hul. Jobb így. A gyiák megtanul magyarul, sz a templomba végzi az imáccságot, sz az éneket magyarul.« »Ó, jól van, köszönjük!« – csókolták a páternek a kezit.” – emlékezett vissza a bogdánfalvi Erdély János.²

1929-ben azonban egyik napról a másikra, azzal az indokkal, hogy Bogdánfalva nem a minoriták tulajdonát képező plébánia, hanem a püspökségé, kitették állásából. Ő azonban nem adta fel, deákjával együtt a falu mellett fakápolnácskát és kis lakóházat épített.

Csúry Bálint nyelvész 1934. évi moldvai beszámolójában is olvashatunk róla: „mint igazi papi lélek, legelső kötelességének tekintette, hogy hívei nyelvét megtanulja s velük anyanyelvükön, magyarul értekezzen. (...) Kiköltözött a faluból, hívei azonban nem hagyták el, szöllőjét, tengerijét csakúgy megkapálják, mint plébánus korában.”³

Németh Kálmán, józseffalvi plébános is csak az elragadtatás hangján, de ugyanakkor szánalommal tud beszélni róla 1940-ben, miután meglátogatja. „Segítenünk kellene rajta, esetleg megoperáltatni és valamiféleképpen lehetővé tenni, hogy ne legyen kénytelen bevonulni a zár-dába (Lujzikalugera), amelyik kicsi szőlőcskéjét és házát is bekebelezte már.”⁴

Arról, hogy átköltözött-e végül, csak a kalagori plébánia halotti anyakönyvében találunk bejegyzést: 1942 novemberében halt meg, Mihai Robu, iași-i püspök temette el, 11 pap és hívei kíséretében helyezték örök nyugalomra a ferencesek kriptájában.⁵

Neumann páter egykori kápolnájától néhány száz méterre kezdődik tulajdonképpen Bogdánfalva. Petres László, lujzikalagori magyartanár kalauzol bennünket. Rögtön a falu elején, jobb oldalt találjuk az új templomot, előtte

elhaladva felkanyarodunk Bukila felé, hogy megnézzük a temetőjében levő kápolnát, mely a néphagyomány szerint a forrófalvi Szent Márton-kápolnával egyidőben épült. Az írások először 1839-ben említik, „extat cappella Portiunculae suae Sanctae Mariae Angelorum Reginae an 1839 aedificato”⁶, jelenleg is a Szűz Mária, az Angyalok Királynője ünnepnapján, augusztus 2-án tartják a búcsúját.

A 15 m hosszú, 6 m széles, gerendafalú kápolnát ismerhetjük Kós Károly rajzaiból is, aki szerint az épület jól példázza a csángó ácsok mesterségi tudását és ízlését. Leírásában a homlokzati és az oldalnézeti rajz mellett találunk ábrákat a zsindelezéséről és az ereszdeszkázásáról is. Ezekből azonban semmit nem tudunk szemügyre venni, mert a tornyát kivéve, az egész kápolna kátránypapírral van bevonva, mintha félnének, hogy a horgolt gerendák régmúlt időkről mesélnének. Szomorú és lehangelő látványt nyújt, nem erre számítottunk. Ajtaja bezárva. Kérdezzük a temetőben öntöző asszonyokat, tudják-e, vajon mikor emelték ezt a kápolnát? „Nem bírom megmondani, de nagyon rég! Belül bé van írva” – mondja az egyikük, s eligazít a harangozóhoz, akinél a kulcs van: „Kell csánjanak egy korcsiturát a templomnál, onnét a harmadik házban ül Csobotár Mihály. De a tisztelendőhöz is be lehet menni, magyar isz, kalagori születész, onnét valószí.”

Elmegyünk a harangozóért, szerencsénkre már hazaért a mezőről, s készségesen áll rendelkezésünkre, így belülről is megnézhetjük a kápolnát. Belseje rendezett, kis oltárral, padokkal, szőnyegekkel díszített. Kérdem a harangozótól, hogy miért burkolták le kívül ily módon? Hát, javítottak volna már rég rajta – mondja –, de mivel műemlék épületről van szó, bonyolult és hosszadalmas folyamat beszerezni

a szükséges engedélyeket. Azok nélkül pedig nem lehet semmit sem csinálni.

Az oltár mögött régi keresztek, kettétört, kőből faragott korpuszok hevernek, mintegy átadva magukat az enyészetnek. Felmászunk a toronyba, a rozoga létrák mellett itt is régi fakeresztek halomban, sajnos, felirataik már nem látszanak.

A bejárati ajtó két oldalán világháborús hősök nevét tartalmazó táblák. Olvasom a neveket, egy része magyarosan, néha még ékezettel is (Antal Tanko Peter, Ianos Istvanka, Mihai Gyúr), egy része románosan (Mihai Petras Ioje), a többi pedig vegyesen (Andries Erdei Antal, Ianos Fekete Giurgi) van felírva. Feketére festett bádogtáblán világháborús hősök neve... Próbálom felidézni, hogy hol találkoztam én már ezzel vagy ehhez hasonlóval? Megvan! Domokos Pál Péter könyvében, amikor leírja Neumann páter kápolnáját: „minden dísze az egyszerű, de tisztességes ruhával rendelkező oltár és a két falra kétfelől felakasztott, feketére festett bádogtábla, amelyre a bogdánfalvi világháborús hősök nevét írták.” Lehetséges, hogy a jó öreg páter kápolnájából kerültek volna ide a táblák? Itthon legelső dolgom az volt, hogy összeolvassam a két névsort. 100%-ban találtak, néhány betűelírást leszámítva. Egyre bizonyosabbá vált, hogy megtaláltuk az egyetlen tárgyi emléket, ami ránk maradt Neumann pátertől!

Lassan ebédidő van, a harangozó siet haza, mi még maradunk a temetőben. A régi fakeresztek lassan kikorhad-

tak, szinte követelőzően veszik át helyüket a kőből, illetve kovácsoltvasból készített sírjelek. A fakeresztek egyszerű feliratát hímező vésővel hornyolták be annak idején, a folyóírású szöveget alul rendszerint valamilyen jelképpel zárva. 60 év után azonban már hiába keressük a Kós Károly által lerajzoltakat, nem találjuk sem Dogár János kerek keresztjét, melyre kézvonót, bárdot és kereket, sem Bulaj Istvánné jeles szövőasszonyét, melyre vetéllőt írtak.

Ott találjuk viszont a két asszonyt, akik eligazítottak minket. Csuráj Margit (született Tankó) fiaival és menyével épp javítják elhunyt férje sírkeretét. „Itt ültek mind Bukilán, de asztán mendeztek el a dologra. Itáliébe, s hol dolgot kapnak, oda kell menjenek, met itt hiába ülnek” – meséli. Négy gyerek, hat unoka. A legkisebbik nemrég született. „Várjuk, hogy a fiam jöjjön haza Itáliéből, hozzon parát, hogy kereszteljük meg!” Kérdezzük, hogy mostanában milyen neveket adnak a keresztségben. „Hát, uljan neveket tettek, hogy nem es birom megmondani! Olyan predosz neveket, hogy nem es tudom pronuncálni: Daria, Ariana... Nem úgy, mint rég, hogy Magdó, Róza, Anna, Márisz, Kati...”

Hány napra keresztelnek manapság? – kérdezzük. „Moszt ezt nem buszulják, eltelik 2-3 hónap esz, s még nem keresztelték meg. Mi 40 napig a házból sem mentünk ki a bubával, nem mozdultunk. Most jönnek a maternától, s ott állnak meg a magazinok előtt, s mennek miszére is.

Ezelőtt nem lehetett. Ha elmentél botez előtt, hogy nem vótál béavatódva, szidtak esze. Nem lehetett, hogy a kútból merítszen vizet es. Való vót, met a kútban viermes lett a víz, mint a cseresznyébe a fehér viermek.”

S a bubákat még dörgölik-e? – érdeklődünk a régi szokások után. „Ninc moszt szenki, aki birna dörgölni, mind meghóttak. Nem, nem dörgölik, mint ezelőtt. Mondtam én is a menyemnek, hogy hej, dörgöld meg egy kevéskét a nyekát untelemnvel. Mit kell – azt mondja –, adok neki pásztílat! A hordozoszókat sem dörgölik meg.”

Igizésre mondást tud-e? „Nem birok én mondani... Elfelejttem...” Kék szeme látta... „Igen, igen, így vót:

*Kék szeme látta,
feteke szeme látta,
minden szeme látta,
uljan tisztán maradjon,
mint a jó Iszten teremtette.”*

Keresztszülót a nyámokból választottak? „Ezelőtt nem, de most eszevigyült a világ, most nem számít, ha oláh, ha magyar, csak pántálonja legyen!”

Szinte kérdések nélkül is mesél nekünk tovább arról, hogy milyen gyógynövényeket, ahogy ő nevezi „dudóriéket” használ. Gyűjteni nem jár, de csájkokat iszik: pozsárnicaából (orbáncfű), mentát vág a kertjéből, fentőfüvet (mezei zsurló), vadcsombort is használ. Mezei buhuszinát is, annak „van olyan szép búze, uljan, mint a virágos pálca, augusztusban virágzik. Cătina (homoktövis) is van, ott a hegyen ki. Elég van, jönnek buszokkal elvinni egészen fentről, Iași-ból, Romanból, gyűttik esze. S ezt a seggvakarót es, a mäcest, meg a somot is. Most nőnek meg a diók, csánunk belöle dzsemot. Az jó a gätnek, tinktúrát esz csánunk belöle.”

Megtudtuk, hogy a jelenlegi plébános három éve került a faluba, „ő inventálta ki”, hogy legyen ismét búcsú a Szent Ilona-kápolnánál. „Az asszonyok eszeálltak, csináltak hét kanna galuskát, pitán es vót, 36! Kivitték szekerekkel, masínákkal oda hegyre, s mind elfogyott! Nemrég csántak procesziunet is, kikerülést az esőött, a pap lejött egészen eddig. Ha egyszer letekint Mária, lesz fentről is!”

Szívesen hallgatnánk akár estig is, ahogy „rendít” nekünk sziszegő nyelvjárásában, de igyekeznünk kell, hogy

még ebédidő előtt odaérünk a plébánoshoz, hátha tudnánk vele is néhány szót váltani. Elbúcsúzunk tőle, de még utánunk kiált, hogy vár augusztusban, kettedikén a búcsúba!

A templomhoz érve megnézzük, lefényképezzük a talán egyetlen magyar feliratú keresztet, melyet 1908-ban állítottak. „Krisztust a megfeszítettet jertek imádjuk” – áll a kőkereszt talpazatán.

Varga Andrei plébános, András pap, ahogyan nevezik őt a faluban, kedvesen fogad a parókián. Épp a kertben dolgozott, elnézést kért az öltözetéért: várja mindenki az esőt, hanem csak kínlódás az egész. Az ebédlőben ülünk le, vízzel, üdítővel, saját főzésű pálinkával is megkínál. Románul kezdünk el beszélgetni, de néhány mondat után felajánlja, hogy magyarul is folytathatjuk. Három évig volt Budapesten, azon moldvai papok közé tartozott, akik a Esztergom–Budapesti Főegyházmegye és a iași-i püspökség közötti egyezség értelmében megtanulhatta a magyar liturgiát. Hazatérése után került Bogdánfalvára. A nekünk, székelyföldieknek sem ismeretlen társadalmi helyzetről beszélgetünk: sokan elmentek, alig van fiatal a faluban – mondja –, csak keresztelni s esküdni járnak haza külföldről, mindjárt nincs, aki egyházi adót fizessen az egyházközségben. Az öregek közül még vannak néhányan, akik magyarul tudnak csak gyónni, de ez nem okoz problémát egyik félnek sem. Szívesen vezet végig a templomban, mesél Petrus Barberáról, Bogdánfalva egykori plébánosáról, akit 1877-ben gyilkoltak meg.

Látván az új, digitális orgonát, rákérdezek, hogy vajon hol lehet a régi. Nemrég került a kezembe ugyanis a *Honismeret* egyik régebbi száma, melyben Barabás Sámuelről, egy régi papolci orgonakészítő mesterről is olvashatunk. Megtudhatjuk belőle, hogy az 1840-es években már olyan elismert mesternek számított, hogy megkeresték a Kárpátokon túlról is. 1844-ben éppen Bogdánfalváról rendelnek tőle új orgonát. „Ez a március 3-án, a kantai konventben kelt szerződés azért is érdekes, mert magyar nyelven költ. Aláírói Pávai Finta József bogdánfalvi R. Cat. kántor és Klézsei Petrás Mihály moldvai kántor és biztos, Bodó Antal falus bíró, Tankó György hütös, Petre Péter hütös és Kozsán György megyebíró”⁷⁷.

A plébános elmondása szerint a régi orgonát már az 1970-es években egy földrengés után leszerelték, amikor a torony megsérült. Akkor az egész templomot újjáépítették. Valahol még meglehetnek a darabjai – mondja –, de nem tudja, hogy hol.

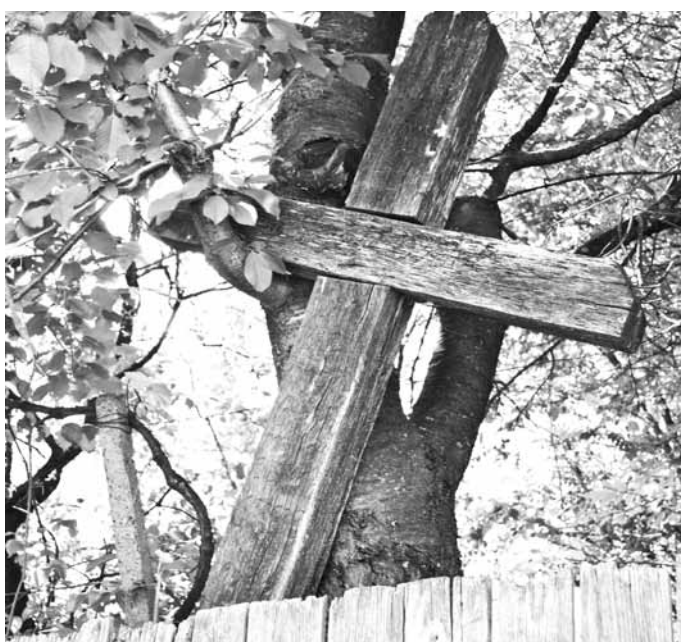
Kérdezzük, hogy felmehetnénk-e a toronyba? Igen, volt a válasz, ha nem kell neki is feljönnie velünk, mert nemrég műtötték, s nem tenne jót a lépcsőzés. Sokan nem jártak fel mostanában ebbe a toronyba – állapítjuk meg –, a pókhálós lépcsőfokokon óvatosan lépkedünk, míg felérünk végre a harangokhoz. Jólesik olvasni az egyik harang magyar feliratát, lehet, hogy néhány évtized múlva már csak ez fogja emlékeztetni a falu lakóit őseik anyanyelvére.

A néhai Andor János, bogdánfalvi búcsúvezető testvérehez, Tamás Rozi nénihez indulunk tovább a templomtól.

Szinte minden utcában vagy útkereszteződésben találunk egy-egy kutat, van köztük gémeskút, kerekeskút is. Laci elvezet minket egy kerítésen belül álló, fához támasztott fakereszthez is. Magyar feliratú, mondja, meg kéne tisztítani, tudtommal már csak ez az egy áll a faluban.

A szűk utcácskákban több fedeles kaput is láthatunk. Egyik különösen érdekes. Tudjuk, hogy a székely kapukkal ellentétben, Moldvában többnyire faragás és díszítés nélküliek a fedeles kapuk. Ez egyszerűen faragott, de ami

érdekes benne, hogy díszítése – gyalu és bárd – gazdájának foglalkozását is elárulja az arra járóknak.

Andor János nevével már találkozhattunk Beke György csángóföldi riportjaiban. „A hatvan felé közeledő, közepes termetű, hosszúkás, sima arcú gazda, szőlőt présel az udvar közepén. (...) Invitál be a konyhába. Kopott énekeskönyv az egyik polcon, ez magyar nyelvű, nagyon rég nyomtathatták, nem tudni hol, hiányzik az első oldala. Mellette Biblia, magyar nyelvű Biblia. A gazda észreveszi, merre kalandozott el a pillantásunk, (...) aztán látom rajta a megbékülő nyugalmat, hamar felismeri, ki elől kell rejtegetnie a magyar Bibliát.”⁸

De legtöbbször Tánccs Vilmos, kolozsvári néprajzkutató moldvai deákokról, kántorokról írt tanulmányaiból tudhatunk meg róla: szegény csángó szülők gyermeke, szinte iskolázatlan, vasutasként dolgozik, majd a termelőségvetésben kertfellelős. Régi kántoroktól tanul, énekeit saját füzetébe másolja, harmóniumot vásárol, hallás után megtanul orgonálni. 1958-tól minden évben búcsúvezető Csíksomlyón.

Tamás Rozi néni karácsony óta ágyhoz van kötve, fiával él együtt, ő gondoskodik róla. Kérdezzük, hányan voltak testvérek. „Ötön, most idefelé maradtunk hárman, János is meghótt, ketten vagyunk csak, én és Nagy Mártonné Virinka. Tátóm, mómom nem bírtak csitítani magyarul, a családból csak ő tudott. Valahol megtanult... Jártam én is vele Somolyóra, Radnára búcsúra, nem lábon, vonatval, mert a vasútnál dolgozott, s nem kellett fizesse a vonatot.”

Emlékszik-e Erdély Jánosra? „Igen, igen, ilyen imádkozós ember vót, hadszeregesz. Anyósom, Tamás Jánosné is járt az emberivel, mikor ifjak vótak. Jártak essze Erdély Jánosékkal, az ő csokrában voltak, met több csokor vót. Ezek a szentesek, így mondták róluk.”

A Szent Kereszt Hadserege mozgalom 1887-ben, Rómából indul, célja a szent kereszt kultusza a modern világban és lelki keresztes hadjárat a Szentföldrért. 1930 táján Erdélyben közel 60 000 tagja volt, Bogdánfalván 1929-ben szervezi meg P. Kukla Tarcziciusz. A mozgalomnak helyi parancsnokai, csoportjai és csoportvezetői voltak. A bogdánfalvi parancsnok kezdetben Erdély János volt, majd Andor János vette át tőle.

Rozi néni meséli, hogy „a kommunisztok, mikor béjötték, utána csak dugva imádkoztak, nem lehetett még a templomhoz se menni, csak félve.” A végére már csak egy „csokor” maradt, Andor János, a megfélemlítések ellenére haláláig (2002) végezte feladatát.

Kitől tanulta testvére az imádságokat? – kérdezzük. „Csak magára, s a régi kántoroktól, de sokat járt Somolyóra, s jöttek sokan hozzá es, sok ismeretje vót. Ültek 2-3 nap nála, gye tot szerette a magyarokat.” S járt-e a halottakhoz imádkozni? „Igen, zsoldároznai. A halottat három nap tartották. Megferesztették, s tisztába felöltöztették. Inkább a nyámok feresztették, de néha szomszédokat is híttak. Az asszonyok csántak gyortyát viuszából. Olyan sárig vót, fonták essze háromból, mint a gecát. Az égett, míg a halott a háznál vót. A temetés előtti este gyűltek sokan, s imádkoztak. Odamenen a diák is zsoldároznai. Mondták az olvasót s a halotti énekeket. Kenderből szőtték a türedék vásznat. Én is szőttem, varrtam. Ezzel eresztették be a gödörbe, s aki beeresztette, annak adták oda. Aztán csántak komandárt, ételt sokat-sokat, levet, galuskát, pitánt. Eszt moszt is szeretik szokan, de moszt, hogy annyi kenyér van, nemigen csánnak. Régebb csántunk pitánt Szent Józsefkor is, tartottuk a Szent József komandárját, vacsoráját. Ültünk essze szomszédok többen, 3-4 família, csántunk geluskát, kásás geluskát, borcsos babot s pitánt. Ebédeltünk s imádkoztunk. A mostani ifjak már nem csinálják.”

Mikor kezdett járnai a táncba? – érdeklődünk. „Hát, úgy 15 évesen. Egyebütt nem lehetett ezelőtt legyen, csak a templom mellett. De nem lehetett legény a leánnyal táncoljon, csak leány a leánnyal, legény a legényvel.” S ki muzsikált ilyenkor? „Hát fogadtak embereket, cigányokat es, voltak a faluban, akik hedegültek, de volt kobza, cábál, volt menden, furulya es.” Kend mikor adódott el? „19 esztendős vótam, de tanácsoltunk vaegy 3 esztendőt, a harmadikban volt a nunta.” Nagy nunta volt? „Igen. Jöttek 3-4 szekérvél, rakták meg ezeket, dulápot s mentent reá. Az a dulápot még mindig megvan, ott van túl, nezzék meg.” A régi szekrényben szépen felrakva a női hímzett ingek, fóták. Megcsodáljuk az ingujj-hímzéseket. „S a zesztres ládám es megvan, de abba tartjuk a lisztet moszt.”

Járt-e magyar iskolába annak idején? „Én nem, kicsi leányka vótam akkor, de itt ült nálunk a tanító három esztendőt, édesanyám ételezett neki. Nem felejttem el soha, édesanyám elbetegedett, elvitték az eszpitályba. Ősz felé vót. Kicsike vótam, én nem tudtam ételezni, s jött, mondta, hogy egy kicsike szem szőlőt adnak-e nekem? Tettem a tányérba neki, főzött melléje málét, s megette.” Hol volt a régi iskola? „Ott, ahol most van, csak meg vannak újítva.”

Az 1950-es évek elején néhány évig itt is működött a Magyar Népi Szövetség által elindított magyar iskola, itt és Trunkon szüntették be elsőként, 1953 nyarán.

2010-ben az MCSMSZ szervezésében indult el ismét a faluban a magyar nyelvű oktatás. Az oktatási programot

másfél év után az RMPSZ vette át, az alapokat Bodó Judit rakta le, következő évben pedig Niczuly Enikő és Bartal Gábor tanítottak a faluban. A magyar órákat második évtől sikerült bevinni az állami román tannyelvű iskolába, heti 3 órában, egy 11 fős csoport keretén belül, a harmadik évre ez a létszám kb. 30-ra növekedett, ami három csoportot tett ki, heti kilenc órában.

Jelenleg Nyika Zsuzsanna, sepsiszentgyörgyi származású tanítónő foglalkozik a bogdánfalvi gyerekekkel. Nagyváradon végzett, óvónőként kezdte, majd vallásoktatói oklevelet is szerzett. Arról kérdeztük, hogy hogyan is került Moldvába, az oktatási programba. „A férjem kiment Skóciába dolgozni, kislánnyal maradtunk ketten otthon, s gondoltam, jót tenne egy változás az életünkben. Felfigyeltem egy újsághirdetésre, melyben tanárokat kerestek Moldvába. Felhívtam Márton Attilát, majd bementem Csíkba állásinterjúra, ami sikerült, s nemsokára kezdődött is az iskolai év.” Volt-e választási lehetősége a helyszínek közül? „Két lehetőségem is volt. Előre Lujzikalagorba mentem, de ott csak délutáni oktatás volt, én meg szerettem volna az iskolában is tanítani, így megkaptam Bogdánfalvát. Kalagorban csak két hetet voltam.” Könnyen talált szállást a faluban? „Attila elküldte akkori ösztöndíjasát velem, hogy segítsen lakást keresni, kaptunk is rögtön egy néninél egy szabad szobát, de nemsokára gondok merültek fel, nagy volt a délutáni jövés-menés, s a néninek ez nem tetszett. A második helyen két évig laktunk, a tulajdonos nagyon rendes ember volt, de nem akart semmit sem újítani a házon, az ablakok nem zártak, a kályha irtózatosan füstölt, szóval lépnünk kellett tovább. Ebben a házban egy éve lakunk, csak magunkra, van egy kis osztálytermünk, ahol a délutáni foglalkozásokat tartom. Mikor idekerültem, 31 gyerek volt beiratkozva, jelenleg 60 gyerek jár magyar órára. Nagy haladásnak tartom, hogy megduplázódott a létszám. Két éve vezettem be az óvodai oktatást is, hiszen nem mindegy, hogy egy gyerek 3 évesen vagy 14 évesen kezd magyarul tanulni. A kicsik fogékonyabbak, játékosan könnyebben el tudják sajátítani. Az iskolában összevont csoportokban dolgozunk, négy csoportom van: óvoda + előkészítőben heti négy, I–II. osztályosoknak heti három, a III–IV-eseknek heti négy, a felső tagozatosoknak pedig heti három órával. A délutáni foglalkozásokon három csoportban heti nyolc órát tartok. A kislányom, amikor idekerültünk, nagycsoportot kezdett, nagyon nehéz volt az indulás, szinte semmit sem tudott románul. Most már ügyesen feltalálja magát. Sokat köszönhetek neki, mert az újonnan beiratkozó gyerekek 80%-a az ő osztálytársai s ezek testvérei. Mondhatom azt is, hogy ő hozta a csapatba.” Milyen az iskola vezetőségének a viszonyulása a magyar oktatáshoz? „Elmondhatom, hogy a világ legjobb igazgatónőjével dolgozom, segít, támogat, soha nem górdított akadályt az utamba. Igaz, én is sokat segíték.” Hányan ingáznak a tanerők közül máshonnan?

„Én lakom egyedül a faluban, a többiek mind ingáznak, főleg Bákóból. Sok kollégámat helyettesítem, ha valami probléma merül fel délután, csak rám számíthatnak. A polgármesterrel is jó viszonyban vagyok, három év után úgy érzem, elfogadtak és támogatnak.” Hány gyerek van a keresztszülői programban? „Tizenkettő, ebből öt kapcsolat aktív. Sok függ a tanártól, hiszen ő a kapcsolattartó. Tájékoztatni kell a keresztszülőket, írni, levelezni velük. Sokat segítettek az útlevelek megszerzésében, általában akkor találkoznak, amikor mi megyünk táborozni Magyarországra.” Sok olyan gyerek van, akinek szülei külföldön dolgoznak? „Olyan, hogy mindkét szülő kint legyen, nincs, de az édesapák többsége kint dolgozik, az édesanyák meg itthon vannak a gyerekekkel, hiszen ma is gyakoriak az 5-6 gyermekes nagycsaládok. Elmondhatom viszont azt, hogy a hozzám járó gyerekek többsége nagyon rossz anyagi körülmények között él.” Mik a további tervei, marad még Moldvában? „Néhány évig még biztos maradok, élvezni akarom munkám gyümölcsét, ami most kezd beérni. Megvan az alap, lehet építkezni. Jól érzem magam, mára már második otthonom lett Bogdánfalva!”

1. Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Magvető Kiadó, Budapest, 1987. 184.

2. Lásd még Tánzos Vilmos összefoglaló jegyzetét: <http://docplayer.hu/9900743-A-deakok-utodai-szentemberek-szentasszonyok-a-vallasos-nepenekek.html>

3. Részletek Csűry Bálint nyelvész moldvai beszámolójából. Debrecen, 1934. június. In *Asszimiláció és kivándorlás. Források a moldvai etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860–1989)*. Teleki László Alapítvány, Budapest – EME, Kolozsvár. 2004. 204.

4. Uo. 240. Németh Kálmán, józseffalvi plébános feljegyzése: „Ki segíthet nekünk Moldvában?”. Budapest, 1940. december 3.

5. *Registrul decedațiilor, perioada 1937–1950*. F. 55, poziția 140.

6. <http://www.ercis.ro/dieceza/parohii/fisa.asp?id=121>

7. Szócsné Gazda Enikő: Egy régi papolci orgonakészítő mester. In *Honismeret*, 27 évf. 1999/5. szám, 73–76.

8. Beke György: *Csángó passió*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988. 172–173.

Bogdánfalva helynevei

Bogdánfalva (románul Valea Seacă) településszerkezetéről dr. Kós Károly ír részletesebben az 1981-ben megjelent *Moldvai csángó népművészet* című monográfiában. Ebben egy 1953-as térképvázlat alapján rajzolja meg a falu utcahálózatát, a falurészek hagyományos elhelyezkedését. Ezen a térképen a patak folyásával szemben, annak bal oldalán az Alszópaták, Ruzsinka, Ciginye, Bukila, Freszina, illetve a jobb oldalon a Középszópaták, Felsőpaták, Moldoveni és Albény falurészeket különíti el. A falu alapvetően kis házcsoportok, *kötunok* laza kapcsolatából formálódott, alakult ki. A falumagot az Alszópaták, Középszópaták és a Felsőpaták jelentette. Ez a fejlődésmodell leginkább a szomszédos Lujzikalagor kialakulás-történetéhez hasonlítható.

A falurészek nevei, bár az éles határvonalak, telekbeosztások lassan eltűnnek, mind a mai napig erősen élnek a mindennapi beszédfordulatokban. Annyi különbséget tapasztaltam, hogy a patak utótagú helynevek helyett inkább a kötun utótagot használják, például *Középszó kötun*. Ezzel párhuzamosan a magyar megnevezéseket sajnos egyre inkább kiszorítják a *Valea de jos*, *Valea de mijloc* és *Valea de sus* román megnevezések.

Bogdánfalva lakossága a 2011-es népszámlálás alapján 1844 fő, míg a vele összenőtt, de külön adminisztrációs egységként kezelt Bukiláé 419. A helyi római katolikus egyház összeírása alapján 1722 lélek tartozik az eklézsiához.

A bogdánfalvi tulajdonú földek határát jelentősen megnövelte az 1864-es Cuza-féle földreform, az első világháború végén, 1920-ban és a második világháború végén lezajlott földosztások. A bojári, hercegi, egyházi földek felparcellázása révén a falu határa a Szeret vonalától a Tázlövölgyi Esztufuj, Gajdár, Lárge határáig terjedt ki. Az 1872-ben átadott Galac–Románvásár vasútvonal viszont átvágta a nemrégiben kialakult parcellarendszert.

1923-tól létrejön egy új település a Bákó–Adzsud postaút szomszédságában. Az előbb Újfalunak, illetve Ferdindándújfalunak nevezett településbe a gyakori földcsuszamlások miatt bogdánfalvi gazdák telepednek le, akik 10 präjin, 10 rúd nagyságú területet kapnak. Az új falu és határa kapcsán a beszélgetésekben kulcsszó lesz a szilistye kifejezés, ami házhelyet, faluhelyet, faluhoz tartozó beltelket jelöl. A település a háború után két évig Chivu Stoica (1908–1975) kommunista politikus nevét vette fel, aztán egy rövid ideig Bezede falunak is hívták, míg aztán 1948-tól Nicolae Bălcescu (1819–1852) román író, politikus, forradalmár nevét

kapja meg és viseli a mai napig. Az új településre számos más faluból érkező család is beköltözik, a vasúti megálló körül mezőgazdasági és ipartelepeket hoznak létre. A kollektivizálás rövid időn belül újra átírja a tulajdonviszonyokat. 1983-ban átadják a Trunk melletti víztározót és erőművet, aminek a töltése messze felnyúlik Nicolae Bălcescu, magyar szóbeli nyelvhasználatban, Újfalú-Bölcseszku határába is. A Lonka nevű, Szeret menti, nagy kiterjedésű legelő, szántó egy része áldozatul esik a nagy volumenű földmunkának.

Az egy emberöltő alatt végbement változások alaposan megváltoztatták a táj, a birtokviszonyok szerkezetét. Újfalú megalapítása és terjeszkedése révén, ami Bogdánfalva külterületre volt, belterületté vált. Az egymást követő építkezések új helyneveket szültek. Ezért nehéz követni az egymást gyorsan követő történelmi események által generált névadásokat. Másrészt ezek a névadások lassan elfedik az 1920 előtti, részben több évszázados viszonyokat megőrző toponímiát.

Az alább közreadott névjegyzék a jelenlegi állapotot tükrözi, távolról sem teljes, épp a fentebb jelzett gyors változások miatt. Elsősorban arra törekedtem most is, hogy a régi helyneveket jegyezzem fel, mert ezek a legsérülékenyebbek. Egyik újfalú-bölcseszkuai beszélgetőtársam egyenesen le akart beszélni ezek lejegyzéséről, mondván, úgymint minden gyorsan változik, a régi magyar világ teljesen eltűnt. Bogdánfalva határában is a külterületek nagy része, leginkább a nehezebben megközelíthető helyeken, parlagon fekszik, mert nincs, aki megművelje. Így nincs, aki számon tartsa azok neveit. Gyűjtésemben elsősorban a külterületek helyneveit igyekeztem feltérképezni.

Moldvában egy település helyneveihez tartozónak tekintek minden olyan földterületet, ami az illető falu gazdáinak tulajdonába tartozik vagy tartozott, vagy amihez egyes gazdasági tevékenységek szorosan kötődnek. Ezért a trunki, nagypataki, bogdánfalvi, újfalú-bölcseszku helynevek között sok az átfedés. A kender feldolgozása kapcsán a bogdánfalvi asszonyok a trunki határba tartozó Bugyinokhoz jártak fehériteni, vagy a szintén trunki határban található tóhoz áztatni. Tették ezt egy olyan régtől örökölt, vélt joggal, aminek az alapja az volt, hogy Bogdánfalva régi határa még az 1864-es földosztás előtt is beért a Szeretig. Ugyanakkor az is láthatóvá vált a gyűjtés során, hogy a legtöbb magyar helynév Bogdánfalva közvetlen környezetében található,

illetve maradt meg, másrészt a Határ, Régi határ kifejezések is a Bákó–Adzsud műút jobb oldalától, Bogdánfalva irányában bukkannak fel, elég egyértelműen jelezve a Nagypatakkal és Sospatakkal való valamikori határ vonalát.

A felsorolás azért sem teljes, mert hiányoznak a Moldoveni falurész és a Bolcháta település román ajkú lakosai által használt helynevek. Továbbá a Bákó–Adzsud műút és a Szeret közötti részben beépített területek valamikori román ajkú birtokosaitól, a bojároktól megörökölt helynevek is. Hiányzik a Petrus Neumann páter bogdánfalvi működését taglaló rész, hiszen a falu szellemiségét, épített örökségét, arculatát jelentősen meghatározta több évtizedes tevékenysége. Alaposan utána kellene most már járni a nagypataki Fodor család történetének, birtokai alakulásának, pontos beazonosításának. Egyáltalán a bojári, hercegi, egyházi birtokok alakulástörténetét is jó lenne feltárni. Sospatak helyneveinek felgyűjtése a szomszédos Bákó birtokviszonyainak körvonalazása miatt is fontos feladat.

A bogdánfalvi, újfalu-bölcsezkui nyelvjárást a déli, sziszegős nyelvjárások közé sorolják, azonban saját maguk megkülönböztetik beszédüket a trunki és a nagypataki nyelvjárástól is. Mindkét településen nagyon előrehaladott a nyelvváltás és az előregedés folyamata.

A magyar és idegen eredetű helynévanyag feldolgozása roppant érdekes történelmi folyamatokra világíthatna rá. Többet tudnánk a nemzeti viszonyok alakulásáról, a magyar népesség mozgásáról, a településszerkezet formálódásáról és a tágabban vett fejedelemség kori történelmi eseményekről is.

Álbán kútjai: *Zilla kútjai* közelében található forrás vagy az előbbieket egyike a *Gát teteje* közelében, a beszélgetőtársaim bizonytalanok voltak ebben a kérdésben;

Albény kopuja: Bogdánfalva falurészei közül a leghatározottabban Albény vált el a többitől. Külön búcsúját áldozócsütörtökön, Urunk menybemenetele napján tartják. A helynév a völgyben tőle lejjebb eső Moldoveni nevű falurésztől választotta el a kis települést;

Albény kúttya: forrás, kút a *Csipkész gödör* közelében;

Antal János káponája: az Albény falurész feletti hegyen álló kápolna neve. Az XIX. század végén emelt kápolna búcsúja áldozócsütörtökön van;

Bába kútja: forrás, kút a *Farkasz Antal gorca* közelében;

Balastierä: kavicsbánya, homokbánya jelentésű román szó, az abból képzett helynév. A *Lonkától* északra eső területen szántóföldek vannak;

Bákó mezeje: a Bákó–Adzsud műút jobb oldalán, Újfalu-Bölcsezkutól északra található dombhát neve. A nagy kiterjedésű szántós terület nem tartozott a bogdánfalvi határhoz, bár bogdánfalvi, bölcsezkui gazdáknak is voltak, vannak ott földjeik;

Bece kútja: a *Páter helye* közelében található forrás neve;

Bezedje patakja: a Lujzikalagorból eredő patak neve Újfalu-Bölcsezkuban, Trunk határában torkollik a Szeretbe;

Bidár: határrész a *Csérek* mellett, szőlős, illetve pallagföldek vannak rajta;

Bolcháta: magaslat, hegy Bogdánfalva és *Bolcháta* település között. A teraszos kiképzés hajdani intenzív földművelésre utal, de a beszélgetőtársaim már úgy tudták, hogy kaszálók voltak rajta;

Bolcháta: románul Bălțata. Kis, eldugott település a Bolcháta domb takarásában. A 2011-es népszámlálás adatai szerint 97 ortodox vallású lakosa volt;

Bo(l)cháta patakja: *Bolcháta* hegy mögül eredő patak neve, átszeli Újfalu-Bölcsezkut és a *Bezedje patakjával* egyesülve Trunk határában belefolyik a Szeretbe;

Bo(l)cháta tátájá: *Bolcháta* hegy felső részének a megnevezése;

Bonyhica, Bahnyica: a vizenyős helyet jelölő szó sok falu esetében megjelenik helynévként (lásd pl. Lujzikalagor, Máriafalva). A völgy fejből fakadó bogdánfalvi patak, a falu végén itt ér ki egy lapályosabb részre. Jellemző, hogy közelében voltak a *Kenderesek*;

Budermán: a *Kabala hágó* közelében található erdős határrész neve;

Buhus: nagyjából a *Gára útjától* délre található szántóhelyek, szilistyké neve. Itt az I. világháború után osztottak földeket, elsősorban a bogdánfalvi embereknek;

Buláj János kútja: jó vizű kumpónás, vagyis gémeskút a *Nagyzáta* alatt, a nagypataki, bogdánfalvi, bölcsezkui földek találkozásánál. Az egyik legtöbbet emlegetett és legismertebb tájékozódási pont. Jelen pillanatban elég elhanyagolt állapotban van a kút, és a környéke is. A kút mellett álló gém eltűnt;

Buzdugán helyei: Buzdugán Mihály boér helyei, szántófldjei, amit az I. világháború után osztottak fel a bogdánfalvi gazdák számára. Újabb nevén *Magazie helye*;

Büdös gödör: a *Bahnyica* közelében található mélyedésbe szemetet hordtak, innen kapta a nevét;

Cartierul Nou: új negyed jelentésű román kifejezés. Az 1990 után épült modern kialakítású házak részben a volt *Cseapé* helyén épültek fel. Az új negyedben 2008-tól templom és ferences nővérek számára zárda épül;

Cimintes kereszt: a *Mádvész gödör* határrészben található, tájékozódási pont;

Cseapé: a román „Cooperativa agricolă de producție” rövidítéséből: C.A.P., képzett megnevezés, helynév. Az állami termelőszövetkezet telephelye, épületei a Bogdánfalvába vezető út, a *Ferdinánd útja* jobb oldalán helyezkedtek el. A telephely felépítése előtt azon a helyen volt a Petrus Neumann által épített kápolna, lakóház, gazdasági épületek. A későbbi építkezések, átépítések során minden megsemmisült;

Csérek: legelő rész a *Bidár* mellett;

Cserés: szuhát, legelő az *Antal János káponája* mögötti részen;

Csik: határrész neve a trunki, bogdánfalvi és újfalu-bölcsezkui tulajdonú földek találkozásánál. Az egyik állandó tájékozódási pont, határrész neve;

Csipkész gödör: határrész neve Albény közelében, szőlősök vannak rajta;

Degereszzeu: a román Instalația Desulfurare Gaze și Recuperare Sulf, D.G.R.S., (Gázok kénmentesítésére és a kén visszanyerésére szolgáló berendezés) kifejezés rövidítéséből képzett szó, helynév. Szántókat, szilistyéket jelöl;

Dronc: szláv szóból származó román kifejezés, helynév, jelentése (hordó-) fenék, kitüremkedés, sarok. A *Lonkától* délre található szántók neve;

Erdő patakja: Albényben emlegették így a patakot, ami végigfolyik a völgyön, és Újfalú-Bölcsezkuból déli határában belefolyik a *Bezedje patakjába*, majd a Szeretbe;

Farkasz Antal gorca: vagy másik nevén **Krisztofor;** legelő határrész neve a völgy fejében, az albényi határban;

Fenyő hegye: határrész neve a *Bidár* mellett, szőlős és szántók vannak rajta;

Ferdinánd útja: Újfalú-Bölcsezkuból Bogdánfalvába vezető út neve. Az út jobb oldalán található egy 1930-as években állított betonkereszt. Egy alkalommal használták a *Kövesz út* kifejezést is erre az útra;

Fodor Antal helyei: a beszélgetőtársam szerint a nagypatakiaknak osztották ki a Fodor családhoz tartozó, a *Lonkához* közeli szántókat;

Fodor határjaig: terjedt a család földje, mondta egyik beszélgetőtársam. A Bákó–Adzsud műút bal oldala és a Szeret folyó közötti területen, a *Lonkától* északra terültek el a Fodor család földjei;

Fodor házai: a nagypataki származású Fodor családnak nagy birtokrészei voltak Bogdánfalva határától északra, Bákó irányába is. A *Lonkától* északra található házak inkább tájékozódási pont, mint határrész neve;

Füzesz, Füzeszbe: az Újfalú-Bölcsezkuból temetőjét, a temető környékét jelölő helynév;

Gálbeny, Gálbenyra: a Bukila, *Zátal* határrészek között található szántók neve;

Gálbeny tátáje: a *Gálbeny* szántók Bukila felé eső vége, az ott található szántók neve;

Gára: a román vasútállomás jelentésű szóból képzett helynév. Bogdánfalva vasútállomása található ott;

Gára mellett: a román állomás szóból is képzett helynév, az Állomás mellett, az itt található szántók, szilistyékek neve;

Gára útja: a bogdánfalvi vasútállomáshoz vivő út neve. A vasútállomás környékén számos állami vállalat telephelye volt. Ezek megnevezését helynévként is használták;

Gátba: a Bolcháta patak térében, az Újfalú-Bölcsezkuból falu előtt található hely neve. Szántók vannak a környékén;

Gát tátáje: a *Gátba* helynév által jelzett földdarab közelében található. Valószínűleg egy valamikori gát nyomait őrzik ezek a helynevek;

Gödörök: a Felsőpatak és Középsőpatak feletti dombháton található határrész neve, amin szőlősök, kaszálók találhatók. Az egyik állandó tájékozódási pont volt a beszélgetések során;

Gurnyóc: *Medvész gödörtől* nyugatra eső határrész, szőlősök és izlász, legelő részek vannak rajta;

Gyíobokornál: Újfalú-Bölcsezkuból északi, Bákó irányába eső részén, a mostani ortodox templom közelében található

helynév, szántók, szilistyékek neve. Egyik beszélgetőtársam említette, hogy a falu alapításakor az egyik gazda meghagyta a dióbokrot, nem gyérítette ki, és így maradt nagyon sokáig. Újfalú-Bölcsezkuból az egyik igen ismert helynév, tájékozódási pont;

Halom: magaslat neve a *Gálbeny tátáje* közelében, szőlősök neve;

Határkő, Határké, Határkőnél: szántók neve a *Bákó mezeje* és a *Lógör* között. Ez a helynév is jelzi, hogy Bákó mezeje nem tartozott a szorosán vett bogdánfalvi, bölcsezkubi határhoz;

Hegy alatt: szőlősök neve a falu bejáratánál, a *Cartierul Nou* mellett. Antal János káponája hegye lábánál található határrész;

Hemberás: a román hombár, magtár, raktár jelentésű hambar szóból képzett helynév, szántók a *Gárától* északra;

Hosszú: a *Temetőn kihűltől* kezdődő hosszú földdarab neve, ami kitart Bogdánfalva irányába;

Iszcsip: a román „Intreprinderea de Stat Pentru Creșterea și Îngrășarea Porcinelor”, I.S.C.I.P., (Állami sertésnevelő és sertéshizláló iparvállalat) megnevezés rövidítése, az abból képzett szó, helynév. A telephely az *Okol* közelében található. A helynévvel a szántókat és szilistyéket jelölték;

Jancsiknál: a *Gödörök* mellett található, szőlősök vannak rajta;

Kabala hágo: Gajdár határában található bogdánfalvi tulajdonú erdős határrész neve;

Kápo(l)na hegy: a Bukila feletti hegy régi nevét, a Bozdost, amin az 1888-ban épített és Szent Ilonának szentelt kápolna van, nem hallottam azoktól, akikkel beszéltem;

Kenderesz: kender földek neve a *Bahnyica* mellett;

Kiszkalatt gödör: helynév a *Versetura* mellett, szántó terület, szilistye;

Kis(h)áta: a *Bolcháta* után következő kopár magaslat, hegy már a Sospataki határban. Tájékozódási pont és állandó párja Bolchátának a beszélgetésekben;

Lopat: a *Halom* közelében található helynév, szőlősök neve;

Lógör: talán a németből átvett román loagăr, lagăr, táborhely jelentésű szóból képzett kifejezés, helynév. Többnyire a *Ferdinánd útja* jobb oldalán beazonosított szántók neve. Nagy kiterjedése miatt az egyik legismertebb, viszonyítási pontként is használt helynév;

Lógör mellett: a *Ferdinánd útja* bal oldalán található szántók neve;

Lonka: a Szeret folyó melletti nagyobb földdarab, legelők, szántók neve. A Bákó–Adzsud műút és a Szeret folyó közötti területek egyik fontos része, viszonyítási pontja;

Löptörie: a román lăptărie, tejsarnok jelentésű szóból képzett helynév. Szántókat, szilistyéket jelöl a Gára környékén, a tejsarnok telephelye körül;

Mádvész gödör: szántók a *Ripától* nyugatra;

Magazie helye: a román raktár jelentésű szóból képzett kifejezés, helynév a *Fodor Antal helyei* közelében;

Mál odala: szántók, szőlősök helye, neve *Buláj János kútja* és a bukilai falurész között;

Mál tátáje: szőlősök helye, neve *Buláj János kútja* és a bukilai falurész között;

Mággyesz: a *Hegy alatt* közelében található helynév, szőlős neve;

Max prevelje: Bogdánfalván az 1930–40-es években működő vegyesbolt neve, a zsidó származású tulajdonos neve után;

Movila: a bucka, halom, kisebb domb jelentésű, román movilă szóból képzett helynév. Néha Bolcháta hegyre, néha közvetlen szomszédságába helyezett helynév;

Mörián kútja: Albény határában a *Csipkész* közelében található forrás, kút neve;

Nagycerna dombja, Nagycerna martja: magaslat neve, az itt található szántóföldeket jelölő helynév. Alatta terül el a *Nagycerna gödre*. A dombél volt a határ a trunki és a bogdánfalvi földek között;

Nagy ógráda: határrész neve *Albény kútya* közelében, szőlős neve;

Nagyzátal: Nagypatak és a Bákó–Adzsud műút közötti nagy kiterjedésű dombhat műút felé eső oldalának, szántóföldnek a neve. Közeli van a *Buláj János kútja*. Többnyire nagypataki gazdák tulajdonában vannak a földek, de nagyon sok a trunki, bogdánfalvi, újfalu-bölcseszkuai tulajdonú darab is. Központi helyet töltött be a négy falu gazdasági életében;

Nicolae Bălcescu: falu, és a róla elnevezett község központja, magyar szóbeli nyelvhasználatban Újfalu-Bölcseszku. A 2011-es népszámlálás adatai szerint a községnek 7169 lakosa volt, ebből 3595 személy élt a Bălcescuban. A helyi római katolikus plébánia adatai szerint 3174 hívőt számlál az eklézsia. Az 1922 decemberében alapított faluba ténylegesen 1923-ban költözött az első 70 család, mindannyian Bogdánfalváról. Ekkor a falut Újfalunak, illetve a román uralkodó után Ferdinándújfalunak nevezték el. Az első római katolikus templomát 1925 októberében szentelték fel, a ma álló templom helyén.

Okol: a román ocolul silvic, erdőgondnokság értelmű kifejezésből képzett helynév. A *Gára útja* mellett, az állami erdőgondnokság közelében lévő szántók, szilistyké neve;

Patak gödre: a Bogdánfalva határából eredő patak vájta kis völgy, az ott található kaszálók, szántók neve a *Régi határ mellett*;

Páter helye: *Mál odala* és a *Régi határ* közötti rész neve, szőlős hely;

Pojána: szántók neve Albény határában, a *Bába kútja* közelében;

Porondosz alatt: Esztufuj határában található, bogdánfalvi tulajdonú erdős határrész neve;

Rab hídja: a *Bahnyica* közelében található hidat a beszélgetőtársaim szerint a törökök építették rabokkal, és ezért lett ez a neve;

Régi határ, Régi határ mellett: ezt a kifejezést mind

a nagypataki, mind a sóspataki területekkel, földekkel kapcsolatban használták. Jellemzően már a Bogdánfalva közelében található határrészek esetében kerültek elő ezek a kifejezések;

Ripa: meredek oldal, földcsúszás jelentésű román rîpă szóból képzett helynév; kaszálóhely a *Vágász* mellett;

Runk: az irtvány jelentésű román runc szóból képzett helynév; kaszálók neve;

Sós mál: *Mál tátáje* alatt található hely neve, szőlős hely;

Sóspatak: románul Sărata. A 2011-es népszámlálás adatai szerint a községnek 1914 lakosa volt, ebből 1817-en éltek a több, nagy területen szétszórt falurészből álló Sóspatakon. A helyi római katolikus egyház nyilvántartása szerint 649 hívőt számlál az eklézsia;

Szeret: vagy a *Víz*, a Máramarosi havasokból ered, és 706 km megtétele után Galac mellett a Dunába ömlik;

Szós csorgó: a *Degereszeu* mellett található sós vizű csorgó neve;

Szöráta tátáje: határrész Bogdánfalvának Sóspatak felé eső részében;

Temető, temetónél: Újfalu-Bölcseszku temetője a falu déli végében található. A helynév a környéket, illetve az irányt jelöli;

Temető kühül: a helynév a *Temetön* kívül, Bukila irányába eső szántók, szilistyké helyét, irányát jelzi;

Vágász: a *Kápo(l)na hegy* mögötti terület, hegynyak neve. Erdőirtvány, amit legelőnek használnak;

Verszetura: az összefolyás, torkolat, beleömlés jelentésű román szóból képzett helynév. Szántók, szilistyké a *Gára* mellett;

Víz: a Szeret folyó fontos gazdasági szerepet töltött be a két oldalán elterülő falvak életében;

Zesztányiste: kaszálók neve a *Bolcháta* hegyre és a *Hegy alatt* közrefogott határrészen;

Zesztányiste keresztjénél: a *Zesztányiste* határrészen található kereszt; tájékozódási pont;

Zilla kútjai: a *Gát teteje* közelében található 7 follász, vagyis forrás, és a hely neve;

Ziskola: Bogdánfalvában az állami iskola régi épületéhez közel épült fel a ma is használatos emeletes iskolaépület;

Zudvar, Zudvaroknál: vagy, ahogy Trunkban mondták a *Zodvaroknál*. Alsópatakon a falu bejáratnánál, a *Ziskola* közelében volt a bojár tágas udvara, udvarháza, amit lebontottak és részben beépítettek. Környékén szőlősök is vannak;

Zsitörie: a *Ziskola* környékén volt a falu határát jelző kapu, de pontosan nem tudták beazonosítani helyét a beszélgetőtársaim;

Beszélgetőtársaim, adatközlők voltak Újfalu-Bölcseszkuból Petrásku (Nagy) Jánosné, Budó Luca (szül. 1933.), Tankó János (szül. 1930.), valamint Bogdánfalvából Budó Regina (szül. Petrásku, 1961.), Petre Angéla (szül. Budó, 1968), Páncir Mária (szül. 1959.), Tamás Rozália (szül. Andor, 1934.).

A hetedik Baka András!

Elmesélt élet, elmesélhetetlen életek

A hónap első szombatján, 2018. június 2-án tartottuk meg a lujzikalagori magyar iskola kertjében a hetedik Baka András csángó mesemondó találkozót. Két hét telt el azóta. Nem restségből nem írtam eddig, hanem mert nehéz volt összefognom magamban azt, amit azon a napon láttam, hallottam, tapasztaltam. Nehéz ennyi történetet, ennyi sorsot, ennyi mesélőt, tekintetet, szempárt, kiállást, félszegséget és harsányságot, nyugodtságot, nagyon nagy merészséget egymás mellé helyezni, összefogni, elmesélni. Ha külön kellene megtennem, akkor talán sikerülne, de ha együtt kell, már bajban vagyok. Ahogy az elmúlt években, most is szép számban jöttek kicsik és nagyok, Kóstelektől Lábnyikig, Pusztinától Szászokútig, hogy moldvai magyar meséket, igaz, tréfás történeteket mondjanak el. A kert most is roppant alázatosan ölelt körül, a fiatal diófák pedig jó tanítványainak bizonyultak a kivágott öregnek.

Kezdetnek volt egy okosan kitalált és megírt, látványosan előadott bábelőadás. Demeter Ferenc és Gazdag Erzsébet bábosok profin, összehangoltan és lendületesen játszottak. Mátyás király furfangos, álruhás történetén sokszor nevettek önfeledten az egybegyűltek.

Aztán mikor már mindenki megtalálta a szomszédját és az árnyékot, ami alatt jólesett elhelyezkedni, akkor kiállt a tavalyi Aranyalma-díjas mesemondó, a Csíkszeredában tanuló Császár Marina Lábnyikból, és elkezdte mondani. Nénik és bácsik, lányok, cinkák és fiúk egymás után álltak fel, álltak ki. Sokszor nem is kellett biztatni, szólítani, ki, ahogy érezte, mikor eljött az ideje, állt fel és mondta, rendítette, mesélte azt, amit erre a napra kitalált, megtanult, eszébe jutott. Sokszor egymást bátorítva, egymás meséjébe, szavába vágva. Mese követett mesét; beszéd, történet követett történetet. Érdekes módon, nagyon sok valós történet hangzott el, kerek, lekerített, már sokszor elmesélt történet. Egyéni élettörténet,

amiket megszenvedtek, amelyek valamiért kitűntek az élet sodrásából, amik emlékezetesek maradtak. Történetek, amiket teljesen egyenrangúnak láttak elmondóik az előttük elhangzó mesékkal. Merthogy a csattanók, a tanulság vagy a mesék csodaeleme egyértelműen az élet egyik nagy rejtélyére világítanak rá. Arra, hogy a mondással újra megtörténik az a pillanat, újra megtörténhet a csoda, a vidám, szomorú, hihetetlen régvolt pillanat. Arra, hogy a meséléssel az idő talán megállítható, újraélhető, birtokba vehető. Akkor nyer értelmet a múltó idő, amikor elmondom, elmesélem a történetét. Akkor lesz értelme az életünknek, amikor van történetünk, amivel azt elmondhatjuk. Nagyon sok történet, mese, élet hangzott el az elmúlt szombaton. Nagyon sokat megőriztem az emlékezetemben. Meg persze a képek, a videófelvevételek szűk keresztmetszete is. Pedig igazán az fog megmaradni, ami emlékként az én, az ott lévő emberek élettörténetéhez kapcsolódott.

Mesemondó találkozónk célja az lenne, legalábbis egyszer úgy képzeltem el, hogy teremtsék meg egy tér, egy helyzet,

amiben kicsik, nagyok közösen, egymás szavába kapaszkodva, egymás szavára figyelve létrehozunk egy közös történetet. Olyat például, amilyeneket a guzsalyasokról meséltek, azokról a nagyon-nagyon sokszor felemlgetett guzsalyasokról, ahol összefonódtak az életek szavai a szóttesek megannyi színes fonálával. Olyan történetet, amit csak egy közösség tud létrehozni, megfogalmazni. Mert erre nagyon nagy szükség van itt Moldvában. Közösen megélt, közösen megfogalmazott és közösen elmondott történetekre. Olyanra, ami ha úgy érzi, akkor viseletet húz magára, ha nem, akkor nem. Olyanra, ami nem igényel külön termet, díszes fogadást. Olyanra, amit évek múltán is elmesélnek, és fáj, hogyha egyik szava, mondata kihull az élők, a mondók sorából. Olyat, amit csak nehezen tud legyőzni a felejtés. Olyat, amit, ha el kellene mesélnem, bajban lennék. Mert ezt csak mi tudjuk elmesélni, akik ott voltunk, rostával hordtuk a bort és reggelig táncoltunk.

Én balga, azt vártam, hogy látványosan más lesz a hetedik mesemondó találkozó. Hogy majd a hetes szám bűvköre mindenkit majd megérint. Azt gondoltam, hogy hasonlóan a meséhez, ha hét ajtót kinyitok, akkor vár rám, ránk ott valami, a rejtély kulcsa, az igazság, valami, ami több mint a hétköznapi. Valami ünnepi. Végül nem ez történt, mert valami más történt, mint a mesékben: egy csoda. Ha nem hiszitek, járjatok utána, vagy gyertek el a következő találkozónkra!

A *Napsugár* szerkesztősége által felajánlott különdíjat a 6. osztályos lányi Bot Melánia, valamint a 9. osztályos külsőrekecsini, Csíkszeredában továbbtanuló Szarka Katrina nyerte el. Ősszel részt vehetnek Sepsiszentgyörgyön a Kriza János Országos Balladamonddó, Balladaéneklő és Mesemondó Versenyen.

A *Moldvai Magyarság* különdíját a lap szerkesztője, Mirk Szidónia-Kata nyújtotta át Gyúr Paulina trunki mesemondónak.

Az aranyalmát, a kalagori piros almát, Szarka Katrina kapta, aki ország-világ előtt megígérte, hogy jövőre magával hoz egy kisebb mesemondót, akit ő vezet be a csángó mesék világába.

A rendezvény az MCSMSZ éves eseménynaptárának egyik állandó pontja. Ez évi létrejöttét a PADE Domus Educationes Alapítvány, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., MOL és a Communitas Alapítvány támogatja.

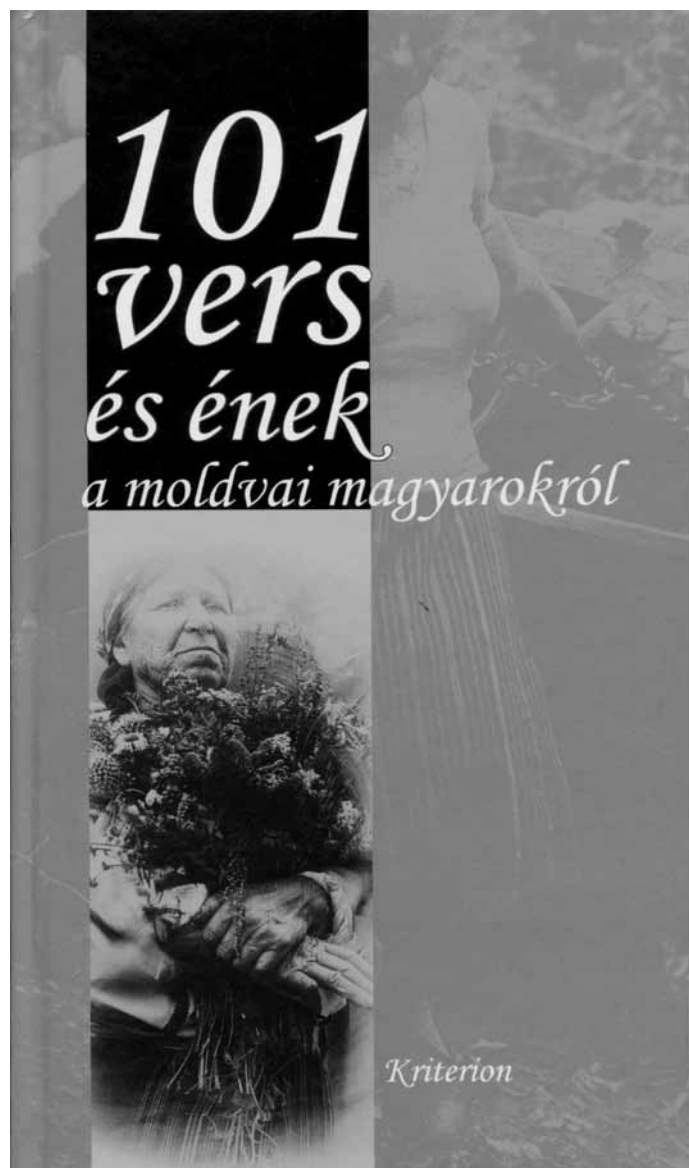

„Magyar költők hol vótatok...?”

Ezt kérdezi a Klézsén élő Duma István András, a Kárpátok fővezte táj magyar költőitől, *Árváknak* című ver-sében, szemükre hányva, hogy „Rólunk semmit sem tudtatok...” Pedig hát íme a bizonyosság, a Mirk László csíkszeredai tanár válogatásával és szerkesztésében, immáron bővített kiadásban is megjelent versantológia. Az ezredforduló idején megjelent első összeállítás előszavában azt írtam az akkor 62 csángó témájú verset tartalmazó kötetről¹, hogy „alkalmasint még férne bele”, s lám, az eltelt tizenhat esztendőben Mirk tanár úr nem tétlenkedett, tovább gyűjtötte a bizonyítékokat, a moldvai magyarokkal foglalkozó verseket. A most megjelent antológia² ugyanannyi (18) moldvai népdalt, de részben más válogatással, tizeneggyel több, moldvai magyarok sorsát felmutató verset tartalmaz.

Ötvenkét költő hetvenhárom verse a néhány száz ezres népcsoportról, amelynek talán harmada, ha még beszél magyarul és talán néhány százan lehetnek közöttük, akik el is tudnák olvasni – ha hozzájutnának – ezeket az anyanyelvükön írt verseket. De hát Madách sem annak a háromnak – Ádámnak, Évának és Lucifernek – írta *Az ember tragédiáját*, akikről szól, hanem mindnyájunknak, az emberiségnek. Mirk László moldvai magyarokról összeállított versgyűjteménye sem csángó földi testvéreinknek szól – elsősorban. Pedig fontos, nagyon fontos lenne, hogy ők is megismerjék. De ehhez hiányzik az a felelős értelmiségi réteg, amely közvetíthetné hozzájuk a versek üzenetét. De még ha a néhány tucatnyi, anyanyelvünket fakultatív módon oktató moldvai magyar tanárhoz el is jutna, el is juthatna ez a könyv, az is csak valamelyest erősíthetné a moldvai magyarság önismeretét. Pedig erre igen nagy szükség lenne ott, a Szeret mentén, a Tázló, a Tatros és a Moldva partjainál. Hogy ha már nem tapasztalják, legalább olvassák, vagy ha nem olvassák, legalább halljanak róla – ünnepeiken, vetélkedőiken, alkalmi irodalmi műsorokban. Hogy mégse legyen a „magyar költők” hangja pusztába kiáltott szó.

Mert ez a 101 vers történelmi adatokat is közöl arról a tájról és népéről. A legendás kezdetekről, Moldva megalapítása előtti időkről Arany János verseli meg a tartomány tatároktól való megszabadításának mondáját, amikor a Lajos király parancsára Moldvában harcoló Lackfi Endrét, Erdély vajdáját a váradi sírjából életre kelt Szent László király ércszobra segíti győzelemre. Fel-felvillan egy-egy morzsa a moldvai magyarok történelméből, akik „...bibliát fordítanak”, ahol olyan magyar falvakat lehet találni, akikről „tizenhét esztendeje nem gondoskodott pap...”, legföljebb a velük bolyongó páter Zöld Péter, aki „hosszú bujdosásra jött vót bé Módvába”. Találkozunk Fazekas Mihállyal, a Ludas Matyi költőjével, aki azokról az időkről ír,

amikor I. Ferenc császár beavatkozott az orosz–török háborúba, egy időre megszállta Moldva északi részét, s a kutatás számára rendkívül értékes térképfelvételeket és összeírásokat készíttetett, s mint a verséhez fűzött lábjegyzetből kitűnik, csapatával hetekig állomásozott a ma is magyar népességű Trunk község határában. El egészen a XX. századig, amikor az állami iskolahálózat megteremtésével a sok kicsi csángómagyar gyermeknek „oláh nyelvbe törték zsenge magyar nyelvét...”, amint a Jász Viktor néven publikáló Libisch Győző elpanaszolja „Az ördög nyelve” című versében.

De mert költői alkotások gyűjteménye ez a könyv, a versek legtöbbje az érzelmek világát tükrözi: a csángók alakját felmagaasztalja, sorsukat pedig megsiratja. Az előbbire szép példa Magyar Lajos *Csángó lány* című verse:

„Szemre törékeny, alakuló teste
egyetlen perdülő munkamozdulat,
tán az öröklét magvait ássa el itt,
a Szeret mellett, a szürke eg alatt.”

Vagy Lakatos Demeter híressé vált versének apója, aki a költő emlékei szerint kézenfogva magyarázta neki, kicsike unokájának a csángó identitás akkor még elevenen élő lényegét, nevezetesen, hogy ott, „*hol a nap leszentül*”, „*ott vagyand a miük országunk...*”

De a kötet legtöbb versének témája a moldvai magyarok sorsa miatti siralom. Mert ez a sors olyan, miként Eszteró István fogalmazta *Csángók* című versében: „*Mintha vadászterület volna a nemzet, a nép*”. Vagy ahogyan Duma-István András érzi *En országom Moldováról* szólva:

„Szájom bé van dugva
Szemem el burkolva
Nem tudnak meg értni
Nyelvemen beszélni”

Hiszen, mint Ferencz Imre írja a *Csángókról*:

„nyelvünk romlik szakadozik
drága vásznát-szövetét
idegen anyaggal
foldozgatjuk”

Az ötvenkét költő többsége egyetlen verssel szerepel a kötetben, bár többen is vannak, akik megérdemelnének többet is, de akkor az antológia túllépné a sorozatcím által megszabott számot. Néhány költő esetében azonban kivételezett a kötetet összeállító Mirk László. Természetes, hogy több művet is beválogatott a moldvai magyarok közül való költők verseiből, így a szabófalvi Lakatos Demetertől 5, a somoskai Demse Mártontól 3, a klézsei Duma-István Andrásról 4, a lujzikalagori Gábor Feliciától 2, a magyarfalusi Iancu Laurától 5, és a bukovinai Hadikfalván született Tamás Menyhértől 2 verset olvashatunk. Rajtuk kívül a bukaresti – majdnem csángó – Czegő Zoltán (2) és Ferencz Imre (4), a *Moldvai Magyarság* folyóiratot alapító Ferenczes István (5), a Garam menti Nagyövedről való Garai István (3), a nagyenyedi Jékely Zoltán (2), a napokban elhunyt nagygalambfalvi Kányádi Sándor (4), valamint a Budapesten született Kovács István (2) és Lezsák Sándor (3) kapott a kötetben egynél több helyet. Az 52 költő egytizede tehát moldvai-bukovinai „csángó”; szeretik szülőföldjüket, s ezt az érzést – olykor döcögve, helyesírást nem ismerve – meg is vallják verseikben:

„Szebb falu földön nem lehet,
amit elhattam én hon,
hul foly Moldva és Szeret
a virágos tájakon.” – írja Lakatos Demeter.

Duma-István András „*gyönyörű csángó népéről*” énekel, de kétségbeesve jajdul fel, mert:

„Temetőbe siraink
Nem tudnak nyugodni
Megértük a hótakat
El fogjuk lesz tagadni”

Végül pedig könyörgőre fogja, hiszen a moldvai magyarok évszázadok óta egyebet se tesznek, tehetnek, mint könyörögni – nyelvükön szóló papért, kérésüket meghallgató püspökhöz, pápához, s mert ilyet nem kaptak, leginkább az Úristenhez:

„Hanem tü Kárpátok
Ketté szakagatok
Münköt Moldovába
Veszni ne hagyatok”

De azért kiderül ebből a páratlan versantológiából az is, hogy ha nem is volt a moldvai magyaroknak értelmiségük, ha papjaik üldözték is anyanyelvüket, ha a magyar állam külső vagy belső okokból csak ritkán törődött velük, mindig voltak és vannak a magyar költők és tudósok között, akik – bár fegyvertelenül, de a nekik is szánt sorsot felismerve – hangot adtak, szót emeltek csángó testvéreikért. Ők azok, akikről a csángó, vagy más, róluk író költők megemlékeztek: Domokos Pál Péter, Kallós Zoltán, Gegő Elek, Zöld Péter... és mások, egészen Szent Lászlóig, Szent Istvánig.

A moldvai csángómagyarok sorsát eddig főként tudományos területekről, a néprajzi, nyelvészeti, történeti irodalomból ismerhette meg, akit érdekelt ez a sors. Most a költészet világából érkezik a hírük, s – egy kis túlzással – a valóság égi másával ismerkedhetünk meg Mirk László *101 vers és ének a moldvai magyarokról* című kötetéből. Bizony, vádolnak ezek a versek. Vádolnak, de fel is emelnek. Bennük van feledékenységünk, önmagunkkal szembeni tehetetlenségünk. Vádolják azokat, akik ide juttatták moldvai magyar testvéreinket, de vádolnak bennünket is, akik oly sokszor megfélemlítettünk róluk. Ám fel is emelik az elnyomott, kisémmizett, édesanyjuk nyelvétől is megfosztott csángókat. Felemelik őket, nemcsak az egyetemes magyar irodalomba, de a ki tudja hol lakó Istenhez is, akit anyanyelvükön templomaikban nem is dicsérhetnek. Sorsuknak meg kell érinteni mindnyájunkat: öködbe szorul a kezünk, feltámad a lelkiismeretünk. Ferencz Imre teszi fel, Urunkhoz szólva, a sokunkban megfogalmazódó kérdést, *Csángók* című versében:

„Kinek az érdeke hogy általunk
egy más nemzet vallja magát híveidnek Uram
szeress minket a Szeret partján
és szabadíts meg a gonoszaktól
akik ellenünk vétkeznek...”

1. *Az ember ott a legfájóbb magyar. Versek a csángómagyarokról.* Válogatta Mirk László. Csíkszereda, 2001, Hargita Kiadóhivatal.
2. *101 vers és ének a moldvai magyarokról.* Válogatta Mirk László, illusztrálta Ádám Gyula. Kolozsvár, 2017, Kriterion Könyvkiadó.

A Magyar Királyság 14. századi, Kárpátokon kívüli területeiről II.

(folytatás az előző lapszámunkból)

DEMETER TATÁR FEJEDELEM ÉS ORSZÁGA

Nézetem szerint a Kárpátokon kívüli területek 14. századi története megértésének kulcsa az 1368-as oklevélben említett Demeter tatár fejedelem és országa körüli kérdések tisztázása. Demeter magyarbarát tatár országa feltehetően a Duna-deltától északra a Dnyeszterig eső területen, a Budzsákban volt a korábbi nézetek szerint, vagy az újabb kutatások szerint jóval északabbra rúgott, a mai Bessarábia nagy részét is magába foglalta (azaz a mai Moldova Köztársaság nagy részét),¹ a területén levő két jelentős tengeri kikötő: Kilia és Dnyeszterfehérvár pedig a genovaiak adminisztrálásában volt.²

Úgy tűnik, a székelyeknek a tatárok felett aratott 1345-ös győzelme (majd egy újabb, 1346-os rablóhadjárata) után 1368-ra baráti viszony alakul ki a Magyar Királyság és Tatárország – legalábbis a budzsáki/bessarábiai rész-Tatárország – között.

1352-ben még magyar hadak csatáznak tatárokkal, a mai Moldova Köztársaság (Bessarábia) felső felében, Belz váránál, „a tatárok határánál” („in Belz castrum in confinibus Tartarorum”), ahol a tatárok a szintén pogány litvánokat segítik. A magyar had 1352. február 22-én indult Budáról Ruténország irányába („de Buda versus Rutheniam”), és 1352. március 21-én érkeztek a várhoz. (A kérdéskör jó összefoglalóját adja Vásáry István, aki Belz várát a mai Bálti Moldova Köztársaságbeli várossal azonosítja, helyesen.³)

1354-ben történik egy érdekes epizód, aminek szavahihetőségét állítólag nagyban rontja, hogy csak egy firenzei – igaz, teljesen kortárs – krónikában marad meg. Matteo Villani (meghalt 1363-ban) írja a következőket:⁴

„Miként ment a magyar király nagy sereggel egy tatár király ellen. Az 1354-ik év ugyanazon szakaszában [a IV. 3-ban április 17-ét említi] Lajos, Magyarország királya, összegyűjtötte a maga erejét s a lengyelországi meg a proslaviai király embereit, s nagymennyiségű élelmiszerral megrakodva, 200 000 lovassal pusztá helyeken át 15 napi fásztó menet után a tatár nép egy nagy királyának országába tört. S annak országába érve, már-már az ország dűlásához fogott, midőn amaz ország királya, egy igen fiatal ember, engedélyt kéretett a magyar királytól, hogy csekély kísérettel biztonságban megjelenhessen előtte. Az engedély megnyerése után 100 fényes díszbe öltözött főúrral eljött, s tisztelgés után megkérdezte, miért jött a magyar király haderővel az ő országába, s mit akar tőle. A király azt

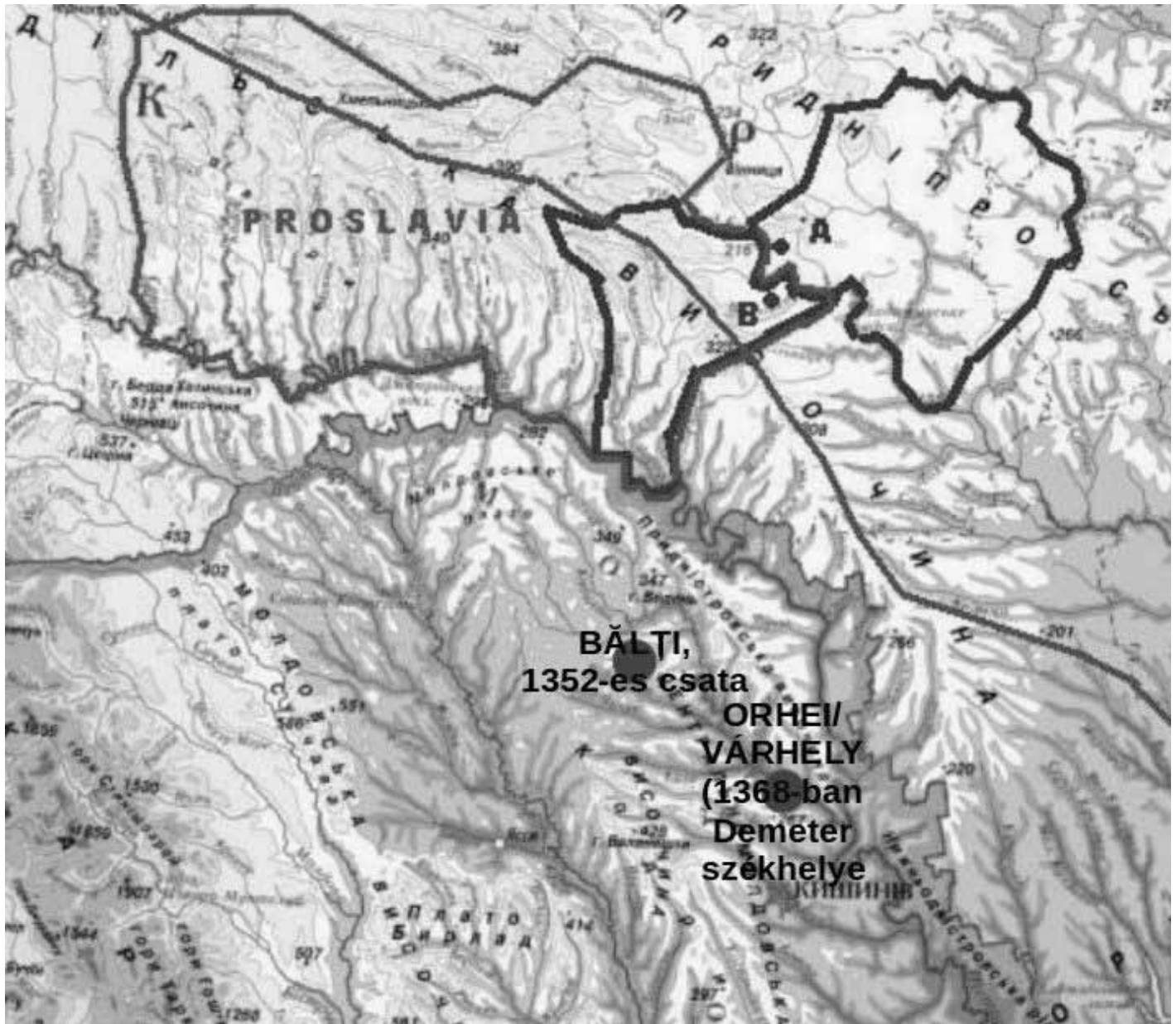
felelte, hogy azért tört rá, mert nem keresztény, s három dolgot kíván tőle: először legyen kereszténnyé népével egyetemben, másodsor ismerje el az ő fennhatóságát, harmadszor hódolata jeléül fizessen bizonyos évi adót, aminek fejében ő védője lesz. Az ifjú felelt: Lásd csak magyar király, az én seregem egyedül országom erejéből, nagyjaim segélye nélkül is sokkal nagyobb a tiednél; s biztosítlak, hogy oda jutottál, hogy ha akarnám, fényes diadalt arathatnék feletted s néped felett; de mivel kedvem van kereszténnyé lenni, hajlom kérésedre, s igyekszem a maga idejében megtenni a te segélyeddel meg a pápáéval. S megegyezésre jutva, a magyar királyt nagy tisztelettel halmozta el, s elkísérte birodalma határáig. Hanem oda érkezétkben Magyarország nagyjai, féltékenységből, nehogy királyuk az ő meghódolásával túlhatalomra jusson, nem részesítették tiszteletben, s ez okozta, hogy a tatár király jóakarata s a magyar király szándéka meghiúsult.”

Vásáry István elég alacsonyra taksálja a szöveg szavahihetőségét⁵, ám nézzük azokat az elemeket, amelyek mégis azt sugallják, ha részletekbe menően nem is, de nagy vonalakban hitelt érdemlő a tudósítás.

Villani elbeszéli az idézett 1354-es események mellett az 1352-es hadjáratot is,⁶ ami akkor arról szól, hogy egy tatár király Proslavia királya ellen vonult, aki a magyar királytól kért segítséget. 1354-ben Villani arról ír, hogy Lajos király a proslaviai király embereit is magához veszi, úgy támadja meg a tatárokat. Azaz Lajos ugyanoda megy, mint két évvel korábban: mint fennebb bizonyítottuk, Bessarábiába. Proslav a más forrásokkal összevetve Bratslav városához köthető kis vajdaság lehetett a Dnyeszter és a Déli-Bug felső folyásánál.⁷ Bálti mindössze 65 km-re van a Dnyesztertől, amely a térkép szerint Proslavia határfolyója – lehetséges, hogy ide is átnyúlt 1352 előtt Proslavia területe.

Az örökmozgó Lajos király itineráriumába 1354 első felében éppen belefér egy-egy kiruccanás, ugyanis május 6-án Budán, június 12-én Zimonyban van⁸ – 37 nap alatt meg simán háborúzhatót egyet a Dnyeszter környékén.

Villani 15 napos fásztó menetről szól, pusztá helyeken át: ez azt jelenti, hogy 1354-ben ennyibe telt az út Budától. 1352-től változott a helyzet, időközben Lajos létrehozta a Moldvai bánságot, ezzel új útvonal is nyílt Bálti irányába. Dragoș, a bánság vezetője minden bizonnyal jó munkát végzett: 1352-ben a király még 27 nap alatt teszi meg Budáról Bálti-be az utat, Lengyelország felé kerülve, két év múlva, 1354-ben már csak 15 napra van szüksége: ennyi

Proslavia területe a 14. század közepén (piros vonallal körbezárva), Nagy Lajos hadjárataikor (forrás: Tetiana Gedz). Rárajzoltam Bălți és Orhei/Várhely településeket (Moldova Köztársaság).

időt csak úgy nyerhetett, ha más útvonalon, például az újonnan létrehozott Moldván keresztül ment. Lajos 1354. május 6-án Budán, június 12-én Zimonyban van – ha a visszaútra is számolunk 15 napot, még mindig belefér a 37 napba. Ma Budapest és Bălți között a távolság kb. 900 km: Debrecen, Óradnánál át a Kárpátokon, majd Szucsáva vagy Moldvabánya, Bălți – szinte nyílegyenes vonal. Ez 1560 km megtételét feltételezi naponta, lovashadnak ez kifejezetten könnyű séta, ha voltak gyalogosok is, akkor azoknak megfeszített, de elfogadható táv (kivált, ha edzettek voltak – márpedig azok voltak, mivel a katonák Lajos alatt évente egy-két hadjáratban részt vettek).

Lajos puszta helyeken át megy: az első román nyelvű, 1642–47 között keletkezett, Grigore Ureche által írt, mások által kiegészített krónikából⁹ megtudjuk, Dragoș mikor bemegy Moldvába, puszta és gazdátlan földet talál – két év alatt, 1354-re nyilván Dragoșnak nem sikerült különösebben benépesítenie a területet.

Ha 1352-ben Lajos király Besszarábiában jár, teljesen elképzelhető, hogy újra elmegy oda befejezni, amit elkezdett: a pogányok megtérítését. Villani szerint is célja a pogányok megtérítése. Lajos életútjából amúgy tényleg az derül ki, hogy lámpással keresi a pogányokat, hogy megtérítse, még a zsidókat is meg akarja kereszteltetni.¹⁰ Amúgy a pápa 1354. november 10-én kereszties hadjáratot hirdetett a litvánok és tatárok ellen,¹¹ lehetséges, hogy emögött Nagy Lajos unszolása áll, aki úgy érezhette, most – amikor került egy keresztény érzületű tatár vezér – van az ideje annak, hogy megtérítse a litvánokat és tatárokat.

Az elbeszélés teljesen mesésnek tűnne, ha nem lenne példa 1368-ból arra, hogy igenis létezik egy keresztény tatár fejedelem, Demeter, aki éppen Besszarábiában uralkodik. Demeter keresztény neve kapcsán amúgy közmegegyezés van arra nézve, hogy a tatár vezér megkeresztelkedett.¹²

Besszarábiában található két kikötő: Kilia és Dnyeszterfehérvár, amely a 1354-ben a genovaiak kezében

volt, akik minden bizonnyal szinte napi szinten tartották a kapcsolatot kibocsájtó városukkal Itáliában.

E genovaiak első kézből értesülhettek a történésekről, hisz az események tőlük alig 200 km-re történtek, a kereskedők pedig azonnal hozták a híreket. A krónikaíró Matteo Villani Firenzében élt, amely 230 km-re van Genovától, ahová a kiliai és dnyeszterfehérvári olaszok hazajártak – csupán ekkora távolságot kellett a hírnek leküzdenie, hogy Matteo Villanihoz érjen, s ha Matteo éppen Genovában járt, akkor még ennyit sem: így bizony szinte első kézből értesülhetett a krónikaíró mindenről.

Összefoglalva: minden jel arra mutat, hogy 1354-ben a megkeresztelkedni kívánó fiatal tatár vezér nem más, mint a későbbi Demeter tatár fejedelem, akinek rezidenciája 1368-ban a Moldova Köztársaságbeli Bálti alatt, feltehetően Várhelyen (Orhei) volt.

A POGÁNY LITVÁN VESZEDELEM

Az, hogy 1352-ben Lajos létrehozza a Moldvai bánságot Dragoş vezetésével, nagy valószínűséggel köthető a fennebb ismertetett litvánellenes hadjárathoz (mikor tatárokkal is megütközött). Amikor Besszarábiában járt, akkor mindenképp eszébe kellett jutnia, hogy a környéken létesítenie kell egy tamponterületet a terjeszkedő litvánok irányába. Ez lett Moldova. Azaz a Magyar Királyság által létrehozott, Dragoş vezette felső-moldvai/bukovinai bánság nem a tatárok elleni védekezésre alakult, hanem az egyre inkább erősödő, akkor még pogány Litván Nagyfejedelemség ellen.

A litvánok a 13–15. századokban folyamatosan terjeszkedtek, egy akkora országot építettek ki, hogy többek közt beletartozott a mai Ukrajna területe is – 1362 vagy 1363-ban elfoglalják a tatároknak a Dnyesztertől balra, a Fekete-tenger partján fekvő területeit, ekkor szorul be Demeter tatár kán a Budzsákba,¹³ illetve az újabb kutatások szerint Besszarábiába.

Nagyon is elképzelhető, hogy a magyar hűbérességet megtagadó Bogdan és utódai alatt Moldova ezen litván segítséggel tudta rövid idő, pár évtized alatt megsokszorozni területét. Az is elképzelhető, hogy Bogdan litván háttérrel tudta 1363-ban létrehozni a független, a moldvai bánságnál nagyobb, de még mindig kicsi Moldvát, talán az említett 1362 vagy 1363-as tatárellenes litván győzelem következményeként (a tatárok éppen a litvánokkal voltak elfoglalva, a tatárok ellen fellázadó keletibb románok pedig a magyar uralom ellen lázadó Bogdannel fogtak össze).

Litvánia még tovább erősödik a régióban azután, hogy Jagelló litván nagyfejedelem II. Ulászló néven lengyel királlyá lesz 1386-ban, és a két ország perszónálunióra lép egymással. (1382-ig Lengyelország amúgy Magyarországgal volt perszónálunióban, Nagy Lajos király alatt.) Ekkor keresztelkednek meg a litvánok.

1387-ben II. Péter moldvai vajda leteszi a hűbéresküt a lengyel királynak (aki mögött ott állnak a litvánok).

1389-ben a havasalföldi vajda, Mircea cel Bătrân teszi ugyanezt, Zsigmond magyar király ellenében, az esküt 1404-ben és 1410-ben megújítja.¹⁴

A MAGYAROK MEGGYENGÜLÉSE, AZ „ANJOU-FOLYÓSÓ” ELVESZTÉSE, DEMETRIUS BUKÁSA

A birodalmát vaskézrel vezető, mindenfelé személyesen megjelenő Nagy Lajos király 1382-es halála után 11 éves lánya, Mária kerül a trónra, az országban eluralkodik az anarchia, míg végül a királynét feleségül nem veszi 1385-ben Luxemburgi Zsigmond, akinek lassan átcsúszik a kezébe a hatalom. Amúgy Zsigmond 1368-ban született, 17 évesen lett király. Nem csoda, hogy a magyar hűbéresek közül csak az nem lázad fel, aki nem akar. 1363-ban Lajos király már elveszítette Moldvát, 1382 után pedig Havasalföld is függetlenné válik. Bizonyára ekkor tűnik el az Anjou-folyosó, a Kárpátokon túli Székelyföld is: a területet a két román állam felosztja egymás között. Mire Zsigmond király belejön az uralkodásba, a Kárpátokon kívüli területek saját útra léptek.

Demeter tatár országa ismeretlen időben és körülmények között szűnik meg, ám minden okunk megvan azt hinni, hogy Nagy Lajos király segítsége nélkül nem tudott megmaradni a két román állam, valamint a litvánok harapófogójában. Országának északi része Moldvához, déli része (a Budzsák) időlegesen Havasalföldhöz kerül, majd az is moldvai birtok lesz.¹⁵

1. Gheorghe Postică ismerteti Demeter országa lokalizálásának problematikáját, valamint az Orheiul Vechi-ben levő várnál végzett ásásokat ismertetve és értelmezve megállapítja, hogy minden jel szerint Demeter székhelye Orheiul Vechi-ben lehetett, azaz jóval a Budzsák fölött. Ez azt is jelenti, hogy országa a Prut és Dnyeszter között, azaz a teljes Besszarábiát is magába foglalta. (Gheorghe Postică: *Orheiul Vechi. Cercetări arheologice 1996–2001*. Bibliotheca Archaeologica Iassensis, XVII, ediderunt Victor Spinei et Virgil Mihailescu-Bîrliba, Iași, 2006. 57.) Orhei neve amúgy a magyar Várhely szóból jön, és nem az 1300-as évek elején a tatárok által épített várról kapta nevét, mint elsőre gondolhatnánk, hanem a közelben levő ókori vár romjairól – azaz a névadás az 1300-as évek, de még inkább az 1241-es tatárjárás előtt történt. Sántha Attila: Három magyar eredetű besszarábiai helynév: Orhei. *Székelyföld*, XVI. 2012/2.

2. Ciocîltan, Virgil: *The Mongols and the Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. BRILL, 2012, 279.

3. Vásáry István: *Nagy Lajos tatár hadjáratai*. Studia Caroliensia, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, 2006/3–4., 23.

4. *A három Villani kónikája*. Chroniche di Giovanni, Matteo e Filippo Villani. Fordította, bevezetéssel és magyarázó jegyzetekkel ellátta: Rácz Miklós (Középkori krónikások VIII–IX.). Budapest, 1909. 246–247.

5. Vásáry 2006. 26.

6. Rácz 1909, 234.: „72. – Hogyan ment egy tatár nagy király Proslavia királya ellen. Az 1352-ik évben történt, hogy egy király a tatárok nemzetségéből, kinek népe viszálykodásban állt Proslaviának pogány, bár a magyar királynak alávetett királyával s a két nép kölcsönösen károsította egymást, a nevezett tatár király nagy hatalma érzetében s nagysága fölött való dölyfében, vagy pedig hogy eltávolítsa a népet országából, ahol óriási éhínség dúlt, számlálhatatlan gyalogos és lovas néppel elhagyta a maga országát s a proslavokéba nyomult. A proslavok királya a maga népével szembeszállt ama sokasággal, hogy bizonyos határoknál feltartóztassa őket, amíg a magyar

királytól segélyt nem nyer, ki is rögtönösen 40.000 lovas íjászt küldött neki s a proslavok királyának népéhez csatlakozva, rögtön ütközetbe bocsátkoztak a tatárokkal s annyit öltek le közülök, hogy az emberek belefáradtak, a kardok éle belétompult s az íjakhoz való nyilak kifogytak. A tatárok túlnyomó sokasága miatt azonban – mivel a magyarok s proslavok nem vághatták többé őket – a maguk népének nem csekély kárával el kellett hagyniok a harcztér. A legyőzött tatárok győztesek maradtak, azonban az eleséghiány s a levegő megromlása miatt elsőben is arra kényszerültek, hogy a holt tetemekből egyenek s azon hírre, hogy a két király készülteket tesz, hogy nagyobb és hatalmasabb sereggel térjen vissza a harcztérre, félelemből s a tatárok nagy élelemhiánya miatt visszatértek a maguk országába. Ezt a hírt 1352 áprilisában több felől s különböző oldalról vettük Firenzében.”

7. Gedz, Tetiana: On the question regarding the location of Proslavia. https://www.academia.edu/2350881/On_the_question_regarding_the_location_of_Proslavia.

A szerzőnő ugyan Nagy Lajos útvonaláról hibásan azt állítja, hogy mind 1352-ben, mind 1354-ben a mai ukrán sztyeppéken vezetett, ám Proslavia azonosítása helyes annyiban, hogy a legkorábbi adatok, amelyek rendelkezésére állnak, 1391-ből valók.

8. Wertner Mór dr.: Nagy Lajos király hadjáratai. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1918. évfolyam (19. kötet. Buda) 209.

9. „Pre carele deaca l-au intrebat vânătorii, ce omu-i și den ce țară este, el au spus că este rus den Țara Leșască. Așijderea și pentru loc l-au intrebat, ce loc este acesta și de ce stăpân ascultă? Ețco au zis: este un loc pustiiu și fără stăpân, de-l domnescu fierile și pasărule.” Grigore Ureche: *Letopisețul Țării Moldovei*. Editura Litera International, București, Editura Litera, Chișinău, 2003.

10. „Hitbéli lelkesedésében katolikus vallásra óhajtott téríteni a zsidókat,

meg akarta nyerni őket Krisztusnak. Miután azonban szándéka a zsidók kitartó makacssága miatt meg nem valósulhatott, egész Magyarországból elbocsátotta mind a zsidókat, s meghagyta, hogy izzék ki őket.” *Küküllői János és a Névtelen Minorita krónikája*. Monumenta Hungarica-sorozat, IV. Latinból fordította Geréb László, a bevezetést írta Trencsényi Waldapfel Imre. Magyar Helikon, Budapest. 1960. <http://mek.oszk.hu/05500/05564/11>. Wertner 1918, 210.

12. Lásd pl. Nicolae Iorga: *Drepturi naționale și politice în Dobrogea*. București, 1913. 35.

13. Ion Țurcanu: *Descrierea Basarabiei: teritoriul dintre Prut și Nistru în evoluție istorică (din primele secole ale mileniului II până la sfârșitul secolului al XX-lea)*. Editura Cartier, Chișinău. 2011. 142.

14. M. Manea, A. Pascu, B. Teodorescu: *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până la revoluția din 1821*. Ed. Didactică și Pedagogică, București. 1997. 231.

15. Annak, hogy Havaselve átnyúlt-e Chilia régiójába, a Budzsákba, óriási szakirodalma van, Cantemirtől Iorgáig, Xenopolig sokan tárgyalták, a témába vágó kutatások összefoglalóját lásd Ion Țurcanu: *BESSARABIANA. Teritoriul dintre Prut și Nistru în câteva ipostaze istorice și reflecții istoriografice*. Chișinău, 2012. 63–90. A következő fejezet: Numele și teritoriul Basarabiei în evoluția istorică (prima jumătate a mileniului II – sfârșitul secolului XX). Sergiu Iosipescu szerint Bessarabia (románul Basarabia) és a havasalföldi Basarab uralkodó-dinasztia nevének megegyezése abból jön, hogy a Basarabok időlegesen uralták Budzsákot, és a név mint „eróziós tanú” megőrizte a Basarabok nevét, mi több, az az egész Prut, Duna és Dnyeszter által közrezárt területre kiterjedt. Sergiu Iosipescu: *Basarabia – originile unei țări românești*. *Revista de Istorie Militară*. București, 2012/3–4. 8.

ELŐFIZETŐK

ROMÁNIA

BAJNA GYÖRGY – Gyergyószentmiklós; BÁLINT MÓZES – Székelyudvarhely;

CZELLEZ JENŐ – Marosvásárhely; CSISZER IMRE CSABA – Csíkszereda; CORNEL CADAR – Iași; DĂNILĂ IOAN – Bákó;

FORRAI TIBOR – Homoródszentpál; FÜLÖP LAJOS – Székelykeresztúr;

ISTÓK GYÖRGY – Klézse; ISTOC MIHAI – Klézse; KAKAS ZOLTÁN – Sepsiszentgyörgy; KISS MIKLÓS – Csíkszereda; KONSZA VILMOS – Sepsiszentgyörgy;

KOVÁCS ISTVÁN – Sepsiszentgyörgy; LÉSTYÁN SÁNDOR – Kézdivásárhely;

PÉNTEK JÁNOS – Kolozsvár; ROBU ALEXANDRU – Kolozsvár; SEPRÓDI JÓZSEF – Dicsőszentmárton;

TAMÁS KLÁRA – Csíkszereda; TÁNCZOS VILMOS – Kolozsvár; TIMÁR KARINA – Kolozsvár; VITOS LÁSZLÓ – Csíkszereda

MAGYARORSZÁG

BITTMAN KÁROLY – Zirc; CSÓTI MÁRTA – Budapest; DEMSE MÁRTON – Budapest; DÓSA GYULA – Szolnok;

Dr. ERDEI ANTAL – Gyöngyössolymos; ERDŐSINÉ KÉRY JUDIT – Budapest;

FELFÖLDI ELEK – Budapest; GÁTAY ISTVÁN – Devecser; GERGELYNÉ KOVÁCS MÁRIA – Budapest;

GYÖNGYÖSSY LAJOS – Budapest; Dr. GYURKOVITS KÁLMÁN – Mosdós; HÉJJ CSABA – Budapest; HORVÁTH JÓZSEFNÉ – Velence;

HUDÁK JÓZSEFNÉ – Szerencs; Dr. ISZLAI SÁNDOR – Berettyóújfalú; JÓZSA LÁSZLÓ – Tápiógyörgye; Dr. KÁLMÁN FLÓRA – Kecskemét;

KEÖVES FERENC – Páty; Dr. KÉRY SÁNDOR – Budapest; Ifj. KÉRY SÁNDOR – Budapest; Dr. KÓVÁRY GYÖRGY – Zirc;

KUKODA VILMOS – Zirc; MOLNÁR ALADÁR – Sopron; MUNKÁCSI GYÖRGY – Szolnok; NAGY JUDIT – Pécs;

PAPP DEZSŐ – Békésszentandrás; Dr. SURDY MIKLÓS – Budapest; SZEMES KÁLMÁN – Budapest;

TOST ATTILA – Sopron; VÁRKÖVI LÁSZLÓ – Vác; ZIRCI ORSZÁGZÁSZLÓ ALAPÍTVÁNY – Zirc;

MÁS

Dr. DOBÓ ATTILA – Németország; Dr. DOBÓ TIBOR – Németország; FODOR ALBERT – USA; KISS ISTVÁN – USA;

INTÉZMÉNYEK

ATCOM SZÖVETKEZETI TÁRSASÁG – Csíkszereda; BOD PÉTER MEGYEI KÖNYVTÁR – Sepsiszentgyörgy; CSÍKI SZÉKELY MÚZEUM – Csíkszereda;

KÁJONI JÁNOS MEGYEI KÖNYVTÁR – Csíkszereda;

18002

9 771224 535005